

INTERNETOVÝ ČASOPIS O RPG

49. číslo - DUBEN 2015

 DRAKKAR

OBSAH 49. ČÍSLA

Comics

4 Bezejmenný hrdina

Redakce

XI. a XII. díl

Herní světy

5 Odvaha, vítězství a porážka ve Středozemi

Jonáš Ferenc

J. R. R. Tolkien bojoval v první světové válce a ztratil během ní až na jednoho všechny blízké přátele. Přesto vytvořil dílo, které je prodchnuté tématy odvahy, války a překonání strachu, v němž odvážní muži a ženy riskují své životy v boji za své ideály. Jak tedy na ně nahlížel a jak se tyto téma projevují v jeho knihách?

Historie a realita

8 Mlýny ve středověku

Argonautus

Vodní mlýn je dnes chápán jako starožitná rekvizita a oblíbená ozdoba mnoha pohádek. Ve skutečnosti patří k nejmocnějším vynálezům v dějinách. Je to jeden z prvních opravdových strojů, kde sloužilo něco jiného, než lidská síla, případně síla zvířat.

14 Reálie Japonska (Část 1.)

„Naoki“

Japonsko jako země je velice jiná.
„Duuuuuh, to by blbej neuhodl...“
Ne, jako myslím FAKT jiná! Člověk si často nedokáže uvědomit, kolik věcí bere za přirozené, samozřejmé, dokud se někomu nepřestěhuje, a v Japonsku to na vás spadne z nebe už v prvních 30 minutách.

O hraní obecně

18 Skřetí jazyky ve Středozemi

David Salo (přeložila a sestavila redakce)

V tomto článku naleznete slovník skřetí řeči, která se objevila ve filmových trilogiích Pán prstenů a Hobit, a také její krátké představení Davidem Salem, který ji na základě Tolkienových knih vytvořil.

Povídka

24 Odviaty

Martin Krč

Ďalší deň. Zaujímalo by ma, čo ma nútí ráno vstať z postele. Už prešli skoro štyri roky odkedy som sem prišiel. Z neustáleho kolísania mi bolo nevoľno a nechcelo sa mi vstať z postele.

Mimo téma

27 Sazba dokumentů na koleně

Jakub Maruš

Rádi byste prezentovali svůj právě dokončený text veřejnosti a chcete, aby zveřejněný výsledek vypadal k světu. Jenže sami neovládáte sazbu a šikovných sazečů, kteří by pro vás dokument vytvořili jen za slova díků, se nepřekvapivě nedostává. Jak tedy upravit text své pomocí, abyste z něj měli dobrý pocit?

Drakkar je internetový sborník článků o RPG hrách, založený na jaře 2007. Každé dva měsíce vyzýváme vás, čtenáře, abyste nám posílali své články. K těm poté dostanete komentáře od dvou různých spolupracovníků časopisu a budete mít čas jejich návrhy zpracovat, pokud to uznáte za vhodné. Nakonec finální verze článků podrobíme korekturám, zasadíme do slušivého kabátku a vydáme jako PDF dokument.

Na tomto místě bychom chtěli poděkovat všem z vás, kteří jste kdy přispěli vlastním článkem. Bez vás by se tento projekt nemohl nikdy uskutečnit.

Uvažujete-li o tom, že byste také začali v Drakkaru publikovat, srdečně vás zveme do našich organizačních diskusí.

ÚVODNÍ HAIKU

**pestrobarevná
snáší nám vejce drakkur
v svém drakkurníku**

připravila redakce

Comics

BEZEJMENNÝ HRDINA

loubague'og

Díl XI. Vážná věc

loubague'og

Díl XII. Dotyk jara

napsal Jonáš Ferenc

Herní světy

ODVAHA, VÍTĚZSTVÍ A PORÁŽKA VE STŘEDOZEMI

J. R. R. Tolkien bojoval v první světové válce a ztratil během ní až na jednoho všechny blízké přátele. Přesto vytvořil dílo, které je prodchnuté tématy odvahy, války a překonání strachu, v němž odvážní muži a ženy riskují své životy v boji za své ideály. Jak tedy na ně nahlížel a jak se tyto téma projevují v jeho knihách?

Před rokem jsme začali připravovat hru ze Středozemě a to mě donutilo, abych si přečetl znovu všechny knihy a zamyslel se nad tématy, které se v Tolkienově díle nacházejí, abych se pokusil vystavět svět a příběh s podobnou atmosférou. Stálým a výrazným tématem, jež se v knihách o Středozemi objevuje a na které jsem narážel

„Vracíme se tedy znovu ke zničení Prstenu,“ pronesl Erestor, „a přece nejsme o nic blíž. Máme sílu nalézt Oheň, v němž byl vyroben? To je cesta zoufalství. Nebo bláznovství, řekl bych, kdyby mi to Elrondova věkovitá moudrost nezakazovala.“

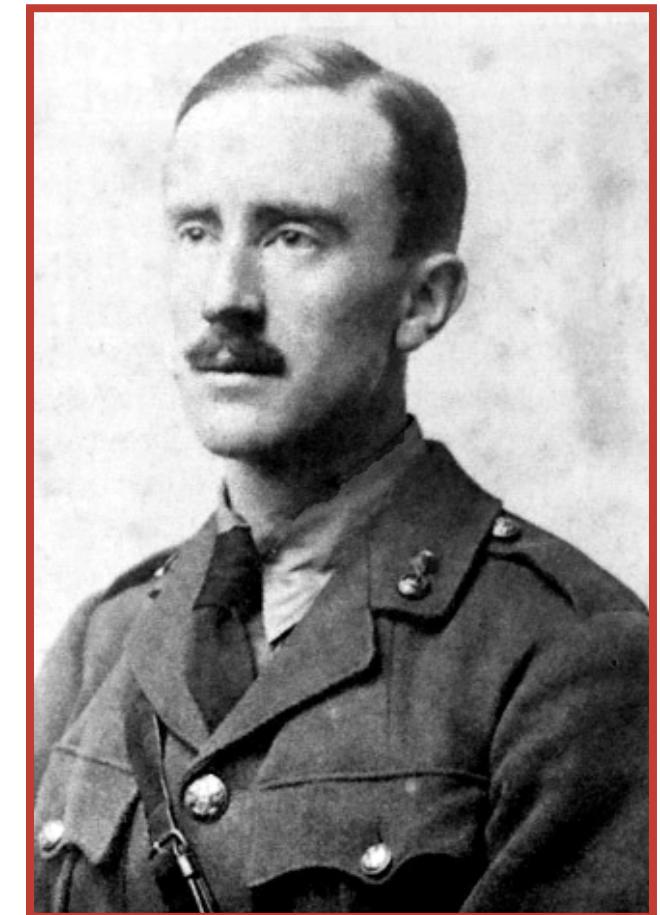
J. R. R. Tolkien, Společenstvo prstenu, kniha druhá, kapitola druhá – Elrondova rada

znovu a znovu, je „odvaha tváří v tvář neodvratné porážce“. Hrdinové nemají šanci uspět nebo je jejich naděje naprosto mizivá.

Jak bylo zmíněno výše, Tolkien sám se války zúčastnil a měl možnost zažít její hrůzy na vlastní kůži. Právě tato válečná zkušenosť je v knihách cítit tou syrovostí prožitku. Na rozdíl od jiných autorů Tolkien nikdy nepopisuje v bitvách kaskády krve, usekané údy a hlavy..., přestože a právě protože tyto scény měl během zákonových bitev první světové války, zuřivých bojů muže proti muži a bodák na bodák, před sebou a mohl by je popsat jako málokdo jiný. Tolkien se místo toho soustředí na to, co je v těchto scénách důležité – co doopravdy znamená boj, který vypadá beznadějně (vlastně všechny bitvy v Pánovi prstenu i jinde), co znamená smrt krále a otce pro lidi okolo (smrt krále Theodéna), co to znamená být vojákem (Samova úvaha nad mrtvým Jižanem), co to je si uvědomit tu neuveritelnou skutečnost, že to kolem se opravdu děje (Samova úvaha pod schody Cirith Ungol; už v tomto místě uvažuje o tom, jaká bude jednou Píseň o Frodovi a zda vůbec vznikne).

Vlastně celý jeho vyjadřovací jazyk je velice prostý a až lakonický. Jakkoli výsledek působí velice „výpravně“ a „majestátně“, tak je tohoto efektu dosaženo obsahem, nikoli formou.

Vlastně všechny příběhy ze Starých časů o elfím a lidském odporu proti Morgothovi jsou příběhy o hrdinské porážce – elfí králové i prostí vojáni konají skutky neuvěřitelné zručnosti a odvahy, ale nemohou zvítězit. Za jednoho zabitého skřeta vyjde z bran Angbandu deset dalších a

hrdinové nemají dost síly padlého Valu porazit. Každé jejich vítězství jen oddaluje jejich konečnou porážku.

Tváří v tvář této porážce ale projeví hrdinové odvahu a postaví se osudu. Obětuje se pro ostatní, přestože pro ně žádná naděje nezbývá. Taková neohrožená vůle nemožným šancím navzdory je v Tolkienově díle nejvyšším a nejvznešenějším vyjádřením hrdinství. Kromě

ovlivnění křesťanskou vírou – J. R. R. Tolkien byl věřící katolík a sebeobětování je v křesťanském učení výrazné téma – čerpal inspiraci i ze starší předkřesťanské, severské a anglosaské literatury. Jak sám píše v knize Netvoři a kritikové, velmi dobrým příkladem je kupříkladu severská legenda o Ragnaröku, konci světa. V ní severští bohové ví, že zahynou v poslední bitvě proti obrům o osud světa, ale přesto se, když zazní roh a nadejde čas, připraví k boji, o kterém vědí, že jej nemohou vyhrát. Tolkien zde cituje Kera: „Bohové jsou na správné straně, přestože to není ta strana, která zvítězí. Vítěznou stranou je Chaos a Nerozum.“

Tom Shippey (autor životopisu o J. R. R. Tolkienovi) zahájil jednou přednášku, ve které řešil právě toto téma odvahy a porážky, zpěvem hymny školy krále Edwarda (kterou on i Tolki-

„Musíme Saurona dohnat k poslednímu útoku. Musíme vylákat jeho utajené síly, aby vyprázdnil svou zem. Musíme proti němu okamžitě vypochedovat. Musíme ze sebe udělat vnadidlo, i kdyby nás měl sevřít svými čelistmi. (...) Musíme do té léčky vejít s otevřenýma očima a odvahou, ale nedělat si pro sebe velkou naději. Může se totiž snadno stát, že sami zahyneme v kruté bitvě daleko od zemí živých, takže i tehdy, bude-li Barad-dûr svržena, nedojijeme se nového věku. Ale to pokládám za naši povinnost. A lépe tak, než zahynout stejně – jako určitě zahyne me, když zůstaneme sedět – a při umírání vědět, že žádný nový věk nebude.“

J. R. R. Tolkien, Návrat krále, kniha pátá, kapitola devátá – Poslední rozmluva

en jako děti navštěvovali), kde vyzdvihl slova: „Mnohokrát vítězství je velkolepé! Vítězství stále může být zahanbující.“ Tato slova možná nejlépe vystihují Tolkienovu filozofii, která se promítá v jeho dílech. Tolkien totiž věřil, že „vítězství a porážka nemají co dělat s tím, co je správné a co špatné“ (Tom Shippey: *J. R. R. Tolkien*, str. 150). Hrdinové ze starých dob ví, že stojí na správné straně, a i když nezvítězí, bojují za správnou věc. Ilustruje to pak pěkně i velmi důležitá věta „uz i dávných věků / hrdinové pod nebem / vytrvali a bojovali až do konce“ (J. R. R. Tolkien: *Beowulf; nestvůry a kritikové*).

Clověk z těchto vět cítí význam, jaký Tolkien přikládal cti a odvaze. Je v nich obsažena povinnost, která oněm dávným mužům bránila odejít a vzdát se, i když se věc nevyvíjela dobře. Vytrvání je zde chápáno jako největší ctnost. Nejde o to se vrhnout se do beznadějněho útoku. To je jistě odvaha, ale často je silně podpořena tím, že takový muž nedokáže příliš odhadnout, co ho čeká. Ale když už to ví, protože v tom boji dostává rány a je to stále horší, tam se teprve objevuje hrdeství. Hrdina je ten, kdo vytrvá až do konce, ať už je jakýkoli. Hrdina je ten, kdo ví, jak špatné to bude, a přesto jde.

Zlatovlasý Huor ví, že zemře v bažině Se-rech, aby umožnil Turgonovi uniknout z bitvy, ale nezoufá si a hledí smrti vstříč beze strachu. Ne nadarmo píše Tolkien, že „ze všech válečných činů, které Otcové lidí vykonali pro Eldar, je poslední boj dor-lóminsckých mužů nejslavnejší.“ Pokud kdy byla porážka velkolepá, pak to byla právě tato.

„Pak se proti nim vyrojila všechna angbandská vojska, přemostila tok svými mrtvými a obklíčila hithlumský ostatek jako stoupající příliv skál (...) padl tam Huor zasažen do oka otráveným šípem a všichni udatní muži Hadorovi byli kolem něho zbiti na hromadu. (...) Poslední ze všech stál Húrin sám. Pak odhodil šít a vzal sekru do obou rukou. Zpívá se, že sekera kouřila černou krví Gothmogovy obří gardy, až ji to spálilo, a pokaždé, když zabil, Húrin zvolal: »Aurë entuluva! Den zase přijde!« Sedmdesátkrát takto vykřikl; nakonec ho však na Morgothův příkaz zajali živého“

J. R. R. Tolkien, *Silmarillion, Quenta Silmarillion, O bitvě páté: Nirnaeth Arnoediad*

Dva druhy odvahy

Tolkien také spatřoval rozdíl mezi odvahou zrozenou z pokory a pouhou touhou po slávě. Příkladem prvního druhu odvahy může být kromě Huora (který se obětoval, aby nezahynula naděje pro elfy a lidi) třeba i Sam, který věrně doprovází svého pána a z lásky k němu je ochoten pro něj zemřít, pokud bude třeba. Druhý druh odvahy, zrozený z pýchy, vede lidi, aby riskovali životy ostatních pro svou osobní slávu.

Oba druhy rozebral Tolkien v eseji o staroanglické básni „Bitvě u Maldonu“, jež odkazuje ke skutečné bitvě v roce 991, ve které bylo anglosaské vojsko poraženo vylodivšími se Vikingy. Seveřané se vylodili na poloostrově odděleném od pevniny úzkým přechodem, který mohou Anglosasové snadno bránit.

Vikingové nechtějí vést nevýhodnou bitvu a vyčkávají. Mnozí z nich už se chtěli nalodit a

vrátit do vlasti, ale anglosaský velitel Byrhtnoth z pýchy dovolil Vikingům, aby přešli na pevninu a svedli rovnocennou bitvu. V ní byli Anglosasové vikinskou přesilou na hlavu poraženi a pobiati. Báseň jeho pýchu nazývá *ofermōde*, což lze doslova přeložit jako „přílišná sebedůvěra“, ale častěji se používá ve významu „pýcha“. Glenn i Alexander slovo překládají jako „arrogance“ a Bradley jako „marnotratného ducha“. To je příklad Tolkienovy odvahy zrozené z pýchy – Byrhtnoth v touze po osobní slávě a obavě, že by Vikingové mohli odplout bez bitvy, dovolil Vikingům, aby vyšli z obklíčení a uplatnili svoji přesilu. Dal přednost vlastní slávě před dobrem země a svých mužů a v bitvě padl.

Zároveň lze v básni nalézt i příklad prvního druhu odvahy, zrozeného z lásky k bližnímu a pokory. Když byl Byrhtnoth a s ním velká část vojska zabita, zůstalo z anglosaského vojska jen

několik válečníků, kteří stále drželi své pozice: „Promluvil Byorthwold; popadl štit; byl to starý družník; potěžkal jasanové kopí; odvážně oslovil válečníky: ‚Myšlenky mají být jasnější, srdce horlivější a odvaha větší, jak naše moc slabne. Zde leží náš velitel posekán, odvážný muž v prachu; nechť navždy běduje, kdo pomýslí nyní na útek z bitvy. Jsem stár; neselžu proto, ale zamýšlím ulehnut po boku svého pána, jehož jsem dříve miloval.‘“ To jsou hrdinská slova neutuchajícího odhodlání a lojality, stará více než tisíc let. Tolkien takové hrdinství nazval „severským duchem“, který se objevuje i v jeho díle.

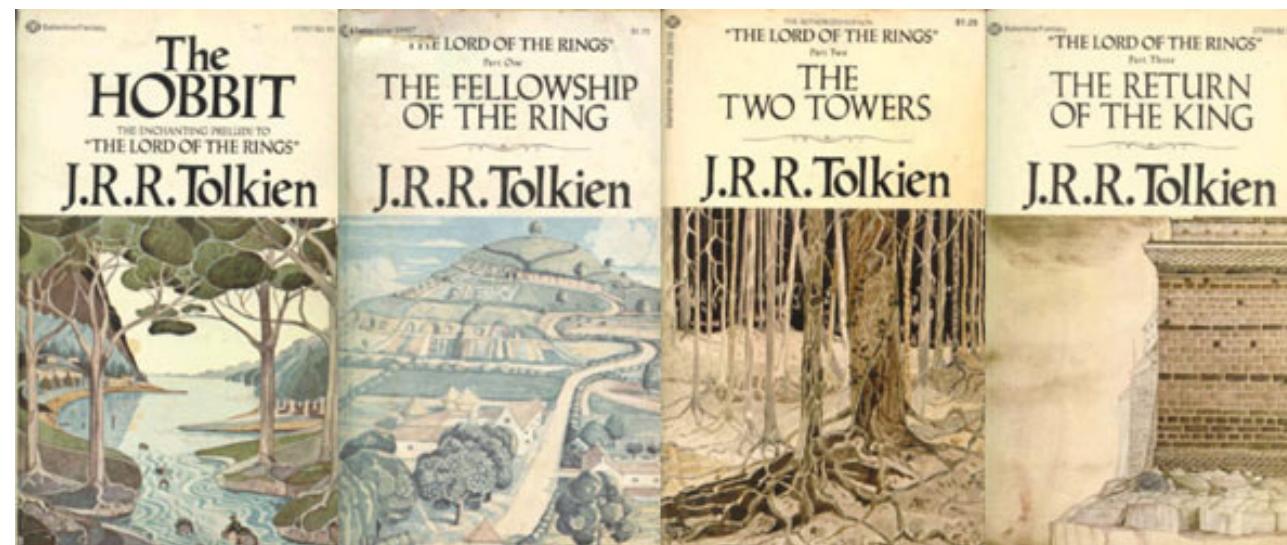
Závěr

V Tolkienově díle je často tato odvaha vskutku obětováním – mnozí obětují svůj život doslova, ale i Frodo, který uspěl a přežil, je zra-

něn a zlomen. Zachránil svůj domov, ale ne pro sebe. Pro něj byl tento domov ztracen ve chvíli, kdy vyšel ze dveří. Hrdinové jsou ve Středozemi konfrontováni z protivníky, těžkostmi a utrpením... a tehdy se bud' zlomí, nebo vysvitne na povrch jejich „severský duch“ a odvaha.

Zdroje:

- Dílo J. R. R. Tolkiene – především *Hobit*, trilogie *Pán prstenů*, *Silmarillion* a *Nedokončené příběhy*.
- *Tolkien's Theory of Courage: The Good, the Bad, and the Evil*; Emily Bowerman, 2008.
- *Exploring theme and vision in J. R. R. Tolkien's Middle-Earth*; Rico Marcel Abrahamsen, 2003.
- *The Quest for Pity and Mercy in Tolkien's Middle Earth*; Woody Wendling, 2006.

napsal Argonantus

Historie a realita

MLÝNY VE STŘEDOVĚKU

I. Technický vynález

Vodní mlýn je dnes chápán jako starožitná rekvizita a oblíbená ozdoba mnoha pohádek. Ve skutečnosti patří k nejmocnějším vynálezům v dějinách. Je to jeden z prvních opravdových strojů, kde sloužilo něco jiného než lidská síla, případně síla zvířat.

Představovat ten úplně základní prvek, vodní kolo, asi není příliš třeba. Známější jsou asi kola na „spodní“ vodu, používaná na velkých řekách:

Ve skutečnosti byla asi častější varianta na „horní“ vodu, používaná na menších potocích, kde se kolo točí přesně obráceně:

Kolo na horní vodu má z fyzikálního hlediska podstatně lepší účinnost, ale protože na velké řece je energie přebytek, bylo to nakonec pro účely mlýna dost jedno a užívalo se oboje podle situace.

Jisté je, že takové vodní kolo není vynález středověký, nýbrž starověký. Už někdy okolo 3000 let před Kristem užívali podobné stroje Egyptané a Sumerové jako pumpy k odvodňování, či naopak zavlažování polí. Vypadalo jako kolo s připojenými kbelíky a poháněno bylo samotnou tekoucí vodou. V mnohých filmech je taková věc stále k vidění.

Antika mlýn vylepšila o další zásadní prvek – převod palečnými koly, která mění směr horizontální osy stroje na vertikální. Tady se zastavme, protože stroj se tímto stává opravdu

strojem; nejenže má na lidské síle nezávislý motor, ale navíc má uvnitř nějaká ta kolečka. Právě ozubené kolo je velmi složitý technický tvar, který vyžaduje perfektní zvládnutí mnoha technologií, a utkala se s tím až pozdní renesance. Středověké řešení je mnohem primitivnější, ale funguje taky. Zřejmě úzce souvisí s jiným soudobým technickým prvkem, vozem s loukoťovými koly.

Pokud na kole není obrouč, lze prostě vytvořit první převod dvěma koly kolmo na sebe, která se do sebe zakusují krátkými loukoťemi, cíli „palci“ – odtud název palečné kolo. Vyspělejší technický model podobného a doneďdávna užívaného převodu s kombinací klecového a palečného kola vidíme na obrázku.

No a konečně, třetí a poslední základní částí jsou mlýnská kola čili žernovy:

Převod síly do svislého směru v předchozím palečném soukolí je velmi důležitý nejen kvůli pohodlí, ale i proto, že žernovy na sobě spočívají prostě díky gravitaci. Dnes bychom ten horní – s unásecím klíčovým nebo hranatým výrezem – asi nazvali rotor a spodní stator, ale tehdy se jím říkalo běhoun a spodek. Na svislé ose postupně vznikala řada dalších detailů, sloužících co nejsnadnějšímu zvedání běhounu, případně přesné regulaci jemnosti mletí.

Obdivuhodné je zejména to, že všechny podstatné součásti lze vyrobit ze dřeva a kamene a vše zvládne šikovný středověký řemeslník s poměrně minimálním vybavením – pilou, sekáčem, dlátem, hoblikem, kladivem a sekáčem na kamení.

Výsledný vodní mlýn má zhruba stonásobný výkon proti ručnímu mlýnku, který se užíval někdy od pravěku až hluboko do středověku.

Ohromný rozdíl výkonu není dán jen velikostí žernovů a množstvím současně mletého

zrní, ale hlavně vodním pohonem – vodní mlýn se nikdy neunaví. Důsledek je zřejmý; vodní mlýn má jasnou souvislost s rozsahem zemědělství v daném místě, se spotřebou obilí a konečně i s množstvím obyvatel.

II. Exkurs – nástup vodních mlýnů ve středověku u nás

O mlýnech v antice se lze spíš jen dohadovat; zachovaly se v písemných zmínkách. Je skoro jisté, že s rozpadem římské infrastruktury se na mnoha místech vytratily i mlýny. Zřejmě ne úplně; podle všeho se mohly nějaké dochovat v některých hodně vyspělých místech, třeba v severní Itálii nebo jižní Francii. Zprvu nenápadný návrat mlýnů začal někdy v době Karla Velikého.

Pro ilustraci, použitelnou i pro jiné země nebo města, s příslušným časovým posunem vpřed nebo vzad a i pro vaše zcela vymyšlené světy, tu uvedu podrobnější přehled nástupu mlýnů v Praze.

První doložený mlýn v našich zemích byl v Úněticích u Prahy, kde kanovník Zbyhněv založil mezi lety 1125–1140 kostel a při té příležitosti se tu zmiňuje mlýn. Spojitost vzdělaných mnichů a mlýnů je zpočátku zjevná. Lze tvrdit, že mají na zavádění nové technologie drtivý podíl. V Úněticích šlo velmi pravděpodobně o malý potoční mlýn zvaný drnčák na horní vodu. Zdá se, že podobné potoční mlýny byly zřejmě zpočátku početnější. Může to souviset bud' se složitější a dražší stavbou náhonů, nebo také s respektem k povodním na velkých řekách.

Roku 1140 měli mlýn mniši na Sázavě. To už mohl být mlýn větší.

Ve 12. století měli mlýn také mniši na Břevnově. A i zde je pravděpodobné, že nebyl na Vltavě, ale jen na Brusnici, nejspíš někde v místě dnešních Chotkových sadů.

Podobný prastarý exemplář se objevil možná ještě ve stejném století na opačné straně Na Struze, kde tekl menší přítok Vltavy, dnes ukrytý v kanalizaci.

Johanité, kteří se u nás zjekli u vzniku kamenného mostu okolo roku 1164, jsou rovněž podezřelí z užívání mlýnu. Bylo by s podivem, kdyby jejich komenda nevyužila řeku, kterou měla přímo u nosu. S jistou dávkou odvahy můžeme ztotožnit pozdější mlýn „Štěpánovský“, viditelný dodnes z Karlova mostu, s míslem, kde mohl stát mlýn už od 12. století. O přirozený náhon se tu postarala příroda vznikem ostrova Kampy. Z logiky věci musí jít od začátku o mlýn na spodní vodu.

Stejný případ, o něco pozdější, ale zato doložený, je mlýn, který náležel Chotěšovskému klášteru. Ten vlastnil na malostranském břehu řeky pozemky a prokazatelně mu patřil mlýn „Hut“ už ve 13. století. Tento mlýn na Kampě tedy opět stojí dodnes na původním místě, i když určitě ne v původní podobě.

Mlýny na Čertovce dostaly více energie se vznikem jezů na druhé straně ostrova, zřejmě někdy v polovině 13. století, po vzniku hradeb. Středověké jezy byly zřejmě zpočátku podstatně nižší než dnešní a těžko hádat, zda byly již tehdy dva, nebo napřed jenom jeden. Rozhodně byl jejich vznik klíčový předpoklad pro mlýny v hlavním korytě. Na opačné straně Kampy mohly po vytvoření dalšího náhonu začít vznikat další stavby v městech, kde jsou dnes „Sovovy“ mlýny, a také proti proudu, kde jsou u vodárenské věže pozdější „Jezuitské“ mlýny, poblíž malého kláštera u kostela sv. Filipa a Jakuba na dnešním Arbesově náměstí.

Přejdeme přesně na opačnou stranu Vltavy. Křížovníci Božího hrobu na Zderaze jsou další nadějný případ. Blízkost „Štítkovských“ mlýnů, čili dnešního Mánesa, je tak evidentní,

že ji nelze přehlédnout. Písemné zprávy mluví o mlýnech až 1434, ale to je už složitý systém s lázněmi a 4 koly. Jedna mapa dějin ukazuje mlýn na tomto místě před rokem 1250 a lze to mít za důvodné. I zde to souvisí jasně se vznikem jezů. A podobně jako na Kampě, náhon mohl vzniknout zprvu stejně přirozeně. Jeho zárodkiem byl dnešní ostrov Žofín.

O něco málo níže po proudu ležely „Šerlinkovské“ mlýny. Uváděny jsou již 1434 a v té době patřily také Zderazu. Ze zprávy z r. 1340 o mírách a cejchování víme, že existovaly parametry sloužící k tomu, aby horní mlýn nebral

vodu dolnímu: byla to zřejmě dost častá situace, kdy jsou mlýny v řadě za sebou. To by potvrzovalo teorii o náhonu a jezu, společném pro oba mlýny, nejméně v této době.

Dominikáni, templáři, křížovníci; směsice klášterů ze 13. století se usadila přímo u mostu a trochu výš, u sv. Jana na Zábradlí. I zde jsou mlýny zmíněny již 1347 („Šejdovna“, „Bouda“) a nejspíš budou ještě starší. Kromě toho je v těchto městech druhý jez, dost možná také ze 13. století. To umožňovalo ve zdejší oblasti asi úplně největší soustavu

mlýnů. K roku 1376 se mluví dokonce o „10 mlýnech u sv. Jana“. Pozůstatkem této soustavy je dnes velikánská stavba Novotného lávky.

Do této skupiny lze zahrnout i mlýn, uváděný před rokem 1250 v městech nad sv. Janem, což dává spojitost s Boršovem rodu Hrabišiců. Bohatý investor využil prodloužení náhonu k předchozím velkým mlýnům.

Konečně není vyloučeno, že v nějaké další fázi vývoje – asi až po roce 1400 – byl náhon od Zderazu a prvního jezu protažen souvisle až ke kamennému mostu, takže všechny mlýny od dnešního Štítkovského jezu až kus za kamenný most byly nakonec jediným systémem.

Vedle zmnožování mlýnů do řetězců na stejném náhonu se již ve 13. století zjevují i mlýny s více koly. Zpráva z r. 1276 uvádí v Hranicích na Moravě mlýn se 4 koly, zpráva z Řečic z roku 1295 dokonce 7 kol. V Praze lze očekávat to samé, zejména právě u svatého Jana.

Další veliký hrozen mlýnů vznikal dál po proudu, na Poříčí. První příčinou byla zřejmě prastará německá osada. Poblíž se nacházela složitá soustava ostrovů a brodů. Prokázané jsou (sice až v době baroka) „Helmovy“ mlýny, ale nejspíš budou také podstatně starší. Dalšími vlastníky mlýna byli také klarisky a minorité Na Františku; v souvislosti s nimi máme jasné doložené takzvané „Nové“ mlýny. Název nese nábrežní ulice dodnes.

Suma sumárum – ve 12. století lze předpokládat v Praze do pěti mlýnů, s jasnou převahou těch potočních, za Přemysla Otakara okolo 10 mlýnů a v lucemburské době prý měla Praha 20

mlýnů. V té době už existovaly zmíněné „víceklové“ systémy, což podporuje závěr o velkém počtu kol. A v době husitské bude ještě nutno podstatně přidat.

K tomu ještě nepočítáme takzvané „škrtnice“ na zakotvených člunech, kterých byly v Praze desítky, obvykle v místech vedle velkých pobřežních mlýnů.

III. Průmyslová revoluce mlýnů

Podrobný popis Prahy jakožto velkého středověkého města doslova nacpaného mlýny a technickými zařízeními dává pro mnoho lidí do celá překvapující obraz. Rozhodně to není nic moc poklidně zemědělského. Postupem času tu začíná rádit opravdový průmysl, soustředěný těsně kolem řeky.

Je dokonce pravděpodobné, že právě mlýny jsou jedním z důvodů vzniku středověkých měst. V místech, kde se přirozeně soustředovala všechna vyrobená mouka a další produkty, kde se s nimi také obchodovalo a kde bylo nutno překračovat řeku, bylo také ideální místo ke zpracování suroviny ve velkém. Mlýn je přirozené místo, kde se lidé musí sejít, postavit se do řady a při tom spolu mluví, vyprávějí a obchodusí. Nikoli náhodou se sem také stahovaly prostitutky (což vedlo svatého Bernarda k výzvám, aby právě místní mlýny v Burgundsku mniši zbořili). A snadno také najdeme souvislost s další vedlejší činností mlýna – s lázněmi, které také

potřebují vodu a vodní stavby. V Praze máme dva takové jasné případy už ve středověku.

Rozsah této technické revoluce je třeba dokreslit tím, že mlýn je prototyp celé řady strojů dalších. Zdaleka ne všechny mlýny vyráběly mouku. Jednou nalezený princip vodního kola a palečného převodu fungoval univerzálně. Stačilo pouze vymyslet, jak namísto převodu palečným kolem s ním nadzdvihovat velké kladivo, a tak vznikl hamr. Stalo se tak již ve 13. století a proměnilo to výrobu železa stejně drasticky, jako obilný mlýn potravinářství. Železo tím pomalu přestávalo být vzácnou surovinou, kterou bylo nutno pracně a ručně vykovávat z rudy. Hamr měl účinnost stejně drasticky vyšší, jako mlýn proti ručnímu mlýnku. Výroba železa se pomalu měnila v průmysl. A také bylo možné železo ve velkém zpracovat do polotovarů, například na plechy. Je otázka, zda by celoplátový rytíř, pro laiky symbol středověku, vůbec vznikl bez tohoto podstatného technického vylepšení.

Drtit silou vodního mlýna šlo také již vykopanou rudu jakéhokoli kovu. Le Goff mluví o drcení železné rudy až okolo roku 1300. O něco dříve byly železné mlýny v Katalánsku a Švédsku, první švédský je již z r. 1197.

Podobný převod síly má strojní pila, kterou nakreslil Villard de Honnecourt ve slavném skicáři v roce r. 1240. Ta se týká bezesporu i našich zemí a zřejmě také 13. století. Spotřeba technického dřeva na stavby všeho druhu zřejmě v té době vyletěla vzhůru stejně výrazně jako spotřeba železa. Do té doby se dřevo muselo otesávat sekrou, ruční pila byla vhodná

jenom ke krácení dřeva. Obyčejné prkno, které dnes vnímáme jako úplně základní podobu dřevěné suroviny, bylo do příchodu vodní pily také dost nesamozřejmá věc, kterou bylo dost pracné vytvořit. Opět je k zamyšlení, do jaké míry vděčí ohromné krově a lešení kaderál za svůj vznik mlýnům.

Na stejném principu je založena také valcha na vlněné sukno, o které mluví Le Goff také ve 13. století. Ve Francii se moc nerozšířila, v Německu byla zjištěna poprvé 1223 ve Špýru, ale zato v Anglii jich byla brzy záplava a měla neméně revoluční důsledky pro místní textilní průmysl.

Další podobný soudobý stroj je holendl na trhání hadrů pro výrobu papíru. Máme doklady o papírnách v Jativě ve Španělsku r. 1238, Fabrianu v Itálii r. 1268, Troyes 1338 a Norimberku 1390. Důsledky výrazného zlevnění papíru jsou doslova nedozírné; možná tato nenápadná

změna měla na svědomí značnou část toho, co se přisuzuje až pozdějšímu knihtisku.

Z Holandska je známa vodní pumpa, která byla vlastně mnohem starší než mlýn, ale do Evropy se vrátila teprve ve vrcholném středověku. S ohledem na místní terén tu ovšem jasné vyhrávaly větrné stroje.

Le Goff mluví též o brusírnách a Crichton zmiňuje míchání malty, lisování oleje a kroucení provazů – k tomu jsem již nikde doklady nenašel, ale není důvod tomu nevěřit. Když se nad tím zamyslíme, napadne nás ještě řada dalších využití – například měchy (kovářské nebo sklářské), čerpadla prvotních vodáren, drcení střelného prachu atd.

IV. Právní a ekonomický systém.

Mlýn měl vliv i na proměnu ekonomiky a práva. Od samého začátku to byla drahá, složitá a přitom výnosná investice. O složitých vícekolových stavbách a soustavách náhonů a plavebních komor to pochopitelně platí ještě výrazněji. V na prosté většině případů bohatý investor (klášter, šlechtic, král, město) postavil mlýn a mlynáře zaměstnal, což mělo různé formy:

- Náchlební mlynář – byl to vlastně zaměstnanec majitele. Lze se domnívat, že to byl nejstarší systém, který se udržoval, pokud byl mlýn přímo součástí obydlí investora (v klášteře). Mlynář dostával zejména jídlo a naturálie jako jiní poddaní.

- Nájemce „na čtvrtý groš“ – bral prostě 25% z toho, co získal investor. Jinak podnikal poměrně samostatně. Investor byl daleko a neměl čas a náladu všechno kontrolovat. To je systém zjevně modernější a už bytostně městský.
- Úroční mlynář. Ten naopak platil investorovi pevný plat, jakousi hypotéku za stavbu. Jinak si dělal, co chtěl. To už byl málem samostatný podnikatel. Doloženo máme tento model z roku 1408, ale zřejmě časté už ve 14. století. Typické pro velmi odlehlého investora (král).
- Svobodný mlynář. Předchozí případ, který se majitele nějak úplně zbavil. Nebo si vydělal na mlýn v nějakém předchozím modelu. První mlynář se stal v Praze měšťanem roku 1348, ale lze věřit, že existoval i daleko dříve; jen nemusel bydlet ve městě. Svobodní mlynáři se rozšířili zejména po husitských válkách.

Jiná klasifikace mlynářů je podle významu a velikosti jejich mlýna:

- Krcálek, čili nebeský mlýn – na malém potůčku, kde bylo nutno vodu nedržet a mlít jen občas.
- Drnčák – na potoce, obvykle horní voda.
- Podrybní mlýn – pod rybníkem, větší, užívá rybníka ke stálému toku vody.
- Poříční mlýn – většinou na břehu a často spojený s jezem. Šlechta mezi mlynáři, mlynář nazýván „velkovodský“.

- Škrtnice – již zmíněné prámy, zakotvené ve vodě. Odvozeno od „škrtění“ čili šetření, zjevně obchází monopol poříčních mlýnů. V těchto případech majitel nedokázal získat pozemek na břehu a v oblasti náhonu, tak si pomohl jinak. Jen na velmi velkých řekách, v Praze ve velkém doloženo na dvou místech ve 14. století.

Konečně si větší mlýn vytvořil celou soustavu zaměstnanců, jako jakýsi pravzor továrny. V čele stál mlynář, jak již řečeno – zřejmě mlynář poříční či alespoň podrybní. Poznamenejme, že mlynářství bylo z povahy věci velmi výnosné řemeslo díky svojí poloprůmyslové povaze. Není náhoda, že mlynář bývá v pohádkách obvykle bohatý a také i vzdělaný, protože měl na podobné věci a měl k nim možnost.

Podřízenými mlynáře byli tovaryši. V jejich čele byl stárek, služebně nejstarší, a pod ním případně další mládci. Stárek zastupoval mlynáře. Lze předpokládat, že v takovém Štítkovském mlýně se čtyřmi koly v době husitské se už mlynář práce téměř nedotkl. Stejně tak mlynář, majitel mlýna, posunul stárka vlastně do role náchlebního mlynáře.

Také existovali tovaryši, označovaní podle speciální práce, zřejmě také ve větším mlýně. Důležitý byl ten, který pracoval v šejdovně a rozděloval mouku – šejdíř. Jak na jeho práci hleděli farmáři, ukazuje fakt, že se stal synonymem pro podvodníka a čachráře. Podobný specialista byl pilař, který rozděloval dřevo. Mleči mleli místo mouky slad, což souvisí s rozvojem pivovarů.

Takéž lze najít krupaře. Sekerník byl člověk udržující technická zařízení mlýna v chodu (jinak to musel dělat mlýnář sám).

Pod tovaryši – tedy řádnými dělníky – lze najít ještě učedníky, čili takzvané prášky.

V. Mlýn jako začátek konce středověku

„Sarumanovi to myslí v kovu a v kolečkách. O věci, které rostou, se stará jen tehdy, když je může k něčemu využít,“ říká otráveně Stromovous v Pánovi prstenů. Tato myšlenka shrnuje dokonale nejen to, co měl Stromovous proti Sarumanovi, ale hlavně to, co měl Tolkien proti modernímu průmyslu. A zcela správně tušil, že podobné nápady jsou daleko staršího původu, nejméně renesančního. Z mnoha Tolkienových děl prosvítá vědomí, že ta ozubená kolečka na konec jeho barevné a heroické světy semelou a rozdrtí na prach.

Je dost zřejmé, že vodní mlýn jakožto archetypální stroj je právě prvním krokem tímto směrem. Má jasnou podobu s mnoha pozdějšími stroji z doby průmyslové revoluce – jsou tu kola a hřídele, převody, „motor“ a „pracovní část“. Určitě to není náhoda.

Přesně podobné myšlenky mne vedly když k napsání Temného rytíře, povídky, která stojí časově na úplném konci mých středověkých vyprávění, někdy v roce 1240. Archetypální strašidlo je poraženo v souboji s dávným průmyslem mlýnů, hrdinu vzdělance nahrazuje mazaný podnikatel, který v tom umí chodit, a i udatný

rytíř se tak nějak přizpůsobuje tomu novému světu, kde jde hlavně o majetek, právníky, soudy, úvěry a podobné moderní věci.

Pro mnoho lidí v roce 1240 středověk zdaleka nekončí, nýbrž spíše vrcholí. Lze s tím souhlasit, ale začátek konce se tu podle mne už začíná zřetelně rýsovat. Argonautův svět, kde je vznikající civilizace ještě zábavným vynálezem, tady někde pomalu končí. Nadále už civilizace

měst funguje samostatně, má svoji vlastní sílu a nikdo to nezastaví. Podobně jako se romantika dávných mýtů a rytířských písni postupně mění v zábavná vyprávění světa Dekameronu.

Myslete na to, pokud nějaká ta kolečka do svého světa vpustíte. V několika málo exemplářích působí roztomile a zábavně, ale mají nečekanou sílu a umí se také se řetězově množit a měnit svět okolo v nečekaných směrech.

napsal „Naoki“

Historie a realita

REÁLIE JAPONSKA (ČÁST 1.)

Úvod

Japonsko jako země je velice jiná.

„Duuuuuh, to by blbej neuhodl...“

Ne, jako myslím FAKT jiná! Člověk si často nedokáže uvědomit, kolik věcí bere za přirozené, samozřejmé, dokud se někam nepřestěhuje, a v Japonsku to na vás spadne z nebe už v prvních 30 minutách. V mém případě to byly tyto věci:

- Vzduch smrdí jako rýžový čaj.
- V eskalátoru se stojí nalevo a chodí napravo.
- U zavazadlového pásu stojí člověk, jenž upravuje zavazadla, aby mezi nimi bylo dost prostoru, a zpomaluje skluz nových příchozích.

A mnoho dalších banálnějších věcí. A to jsem ještě prosím překně nevyšel z letiště.

Kdybych se tu snažil popsat, v čem všem se Japonsko od Čech liší, tak to nebude na článek, ale na knížku (a možná se taková knížka

už vyskytuje). Proto se budu snažit omezit na několik oblastí (ty se které jsem nejlíp obeznámený) a u nich vycházet pokud možno co nejvíce z vlastní zkušenosti.

V obecném měřítku jako základ pro pochopení Japonska (a jako jedny z nejodlišnějších věcí, než na co jsme zvyklí) bych uvedl následující body:

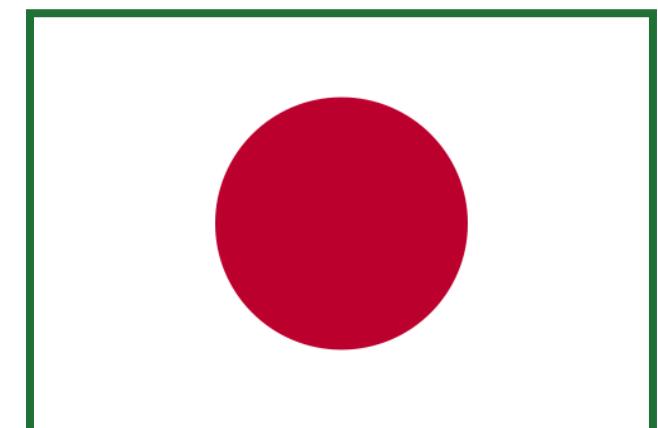
- Rozdíl mezi tím, jak se Japonsko jeví být a jakým ve skutečnosti je.
- Obrovsky kladený důraz na skupinu.

Pojďme se na ně jednotlivě podívat.

Podoba vs. Esence

Snad každý má nějakou představu o Japonsku. Ať už ale vaše představa je formovaná filmy, mangou, samurajskými příběhy, urban legendami, nebo něčím jiným, můžu vás ujistit, že je mylná. Kamarádka popsala Japonsko jako „stará paní, která schovává obličeji pod tlustou vrstvou make-upu“. Vzdělaný člověk by vám začal povídат o tom, jak je Japonsko *shame* kultura, na rozdíl od naší evropské *guilt* kultury, kde se to vzalo a jaké to má implikace. Jelikož já nejssem vzdělaný, tak vám akorát řeknu, že si tu všichni hrají na něco, co nejsou.

Toto často bývá velice matoucí pro cizince. Klasický případ: Japonci jsou nesmírně zdvořili (až moc). Dokážou se pětkrát omluvit za něco, co je ve skutečnosti vaší chybou (např. přinesete pozdě večer důležitý papír, protože jste ho

během dne zapomněli a museli se pro něj vracet domů, tak se vám omlouvají za to, že jste museli absolvovat takovou dlouhou cestu). Tato zdvořilost ale zmizí jako zamáváním kouzelné hůlky během dopravní špičky v MHD. Zatímco Plzeňák by před plným autobusem poprosil, zdali by se nemohli cestující posunout hlouběji dovnitř, stresovaný Japonec zcela zapomene na zdvořilost a protlačí se dovnitř za pomocí loktů, brašny, nebo zadku*.

* Vskutku nepřeháním. A přílivu nových cestujících se těžko ubráníte. Když se na mě lidi mačkali poprvé tak mě popadl záхват paniky. Jedna kamarádka zase zažila, že jak se nechala unést proudem lidí, tak se jí deštník vpůli ohnul. Podobně to pak vypadá, když lidi chtejí vystupovat – žádné omluvy, prostě se přes vás protlačí.

V RPG hráč, který drží batoh nebo něco těžšího v ruce, by si měl hodit, zdali to udrží, nebo to zmizí s davem.

Rozdíl mezi podobou a esencí Japonska se projevuje i v jiných sférách. Japonsko je například známé jako vysoce technologicky vyspělá země. Projděte se v technologickém centru Tokya v Akihabáře a spadne vám čelist z vystavěných vynálezů. A přesto ve společnostech fungují často strašně staromódně. Pracoval jsem jako soukromý učitel a považte, ve věku počítaců, smartphonů a internetu mi rozvrh na nový měsíc vždy posílali poštou.

Rozdíl mezi podobou a esencí znamená taky, že si Japonci strašně váží vlastní reputace. A tohle má docela nepříjemné dopady napří-

klad na mezinárodní politiku, kde na rozdíl od Německa nejsou ochotni uznat zrůdnosti napáchané během Druhé světové. Dle jejich mentality uznat něco takového by nesmírně poškodilo jejich pověst, a i když současné Japonsko nemá moc společného s tím minulým, tak vláda raději volí strategií zatloukání a vyčkávání na to, až pamětníci umřou, aby pak mohla tvrdit, že žádné věrohodné zdroje se nedochovaly.

Navenek se tedy Japonsko jeví jako vyspělá země Západního typu. Ale při hlubším zkoumání se vynoří věci, nad kterými nám Evropanům zůstává rozum stát. Na mnoho příkladů narazíte v tomto článku (a kdyby nebyly, tak bych neměl o čem psát), ale už jeden z hlavních bodů rozdílu mezi Evropou a Japanskem je následující bod, a to obrovsky kladený důraz na skupinu.

Důraz na skupinu

V japonském společenském narrativu se traduje, že společnost je dědicem tradičních sběračů rýže. A jelikož sbírání rýže je životně důležitá, ale přitom namáhavá činnost, museli se přitom stoprocentně spoléhat jeden na druhého. Od tří pochází japonská posedlost skupinou.

Zatímco z Ameriky jsme zvyklí na kulturu jedinečnosti, vynikat nad ostatními, být cool, tak v Japonsku je to o tom nevyčnívat z řady. Jasné, existují výjimky, které jdou proti proudu a nebojí se vyjádřit svou polo-šílenou stránku, ale v drtivé většině případů převládá snaha zapadnout. Toto se pak projevuje v řadě oblastí,

ale asi nejvíce v tom, jak Japonci myslí. V tomto případě nejčastější myšlenku, co uslyšíte, bude: „Ale co si o tom budou ostatní myslet?“ Spěcháte do práce, nestihli jste se nasnídat a chcete si dát bagetu po cestě? V žádném případě, protože v Japonsku je to neslušné, a pokud by Vás někdo viděl, tak „co si budou o Vás ostatní myslet?“ Chcete přejít na červenou? „Co si budou o Vás ostatní myslet?“ Dokončili jste v pátek práci dřív než obvykle a rádi byste domů? To přece nemůžete, protože „co si budou o Vás kolegové myslet?“ A takto bychom mohli pokračovat do aleluja.

Důraz na skupinu se projevuje i v tom, jak se Japonci oblékají. Je všeobecně známé, jak všechny střední školy a školy druhého stupně ZŠ (někdy i prvního) nutí studenty nosit školní uniformy, ale projděte se někdy kolem kancelářských čtvrtí a uvidíte podobný obraz: legie mužů ostříhaných nakrátko, v tmavém saku (nejčastěji černém), s decentní kravatou a košilí v jedné z následujících barev – bílá, světlé modrá nebo šedá. Vážně, už jenom najít někoho, kdo by měl košili jiné barvy, je téměř nadlidský úkol. A pak se diví, proč si myslíme, že všichni vypadají stejně...

Když se teda všichni snaží chovat stejně, jak dochází ke změnám v momentě, kdy jsou skutečně potřeba? Většinou je to intervenci se-shora, v konečné instanci ze strany vlády. Viz tento případ:

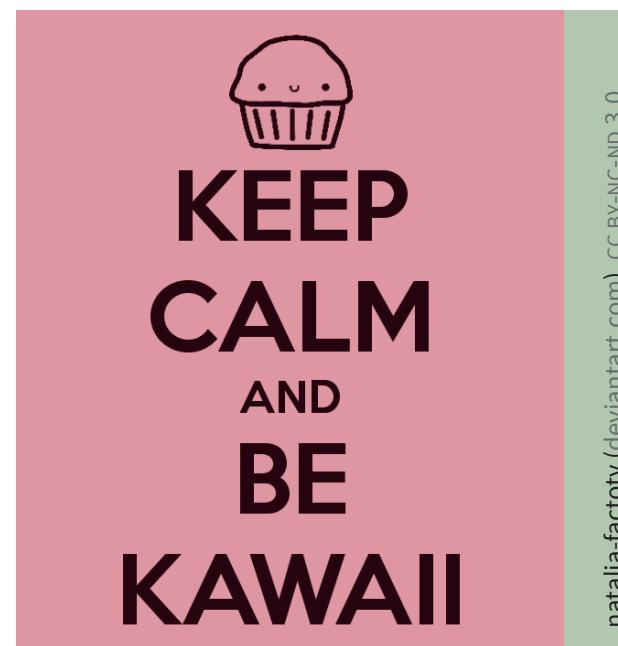
Japonské léto je horké a velice dusné. Přesto chodí japonští zaměstnanci do práce v těch tmavých sakách a v nich pracují v kance-

láři. Kvůli tomu musí běžet klimatizace na plné obrátky. Je to strašné plýtvání penězi a životním prostředím, ale odhodlali byste se nařídit zaměstnancům, aby přišli do práce jen v košíli? Co by si ostatní mysleli o tom, že ve Vaši společnosti se hůře oblékají?

Nakonec tento začarovaný kruh rozmota-la vláda, která sponzorovala kampaň pro Cool Biz a nařídila státním zaměstnancům během léta přijít do práce v košíli s krátkým rukávem a bez kravaty. Nutno ale dodat, že ze začátku se ubozí zaměstnanci cítili strašně nesví, když mu-seli v takovém oblečení cestovat v MHD obklo-peni zaměstnanci ze soukromého sektoru, kteří se tímto nařízením ještě neřídili (a trvalo něko-lik let, než se toho chytli), a tak si raději brali s sebou sako a kravatu a sundali až v práci.

Vztah k cizincům

Na začátku tedy asi nejrelevantnější téma – jaký je vztah Japonců k cizincům? Nejlépe bych to dokázal shrnout takto: Japonci nás vidí jako děti. Tohle ale není tak špatné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Za prvé všichni Japonci zbožňují *kawaii* (rozkošné) věci. A děti jsou pro ně strašně *kawaii*. Za druhé, jelikož nás vidí jako děti, tak jsou mnohem trpělivější a chápavější k našim přestupkům vůči společenským konvencím (kdy často můžeme někoho urazit nebo pohoršit, aniž bychom si to uvědomili). Nemůže se stát, že vám někdo řekne: „Jsi tady v Japonsku, tak mluv japonsky a chovej se jako Japonec!“ jako se vám naopak snadno přihodí

v ČR. Naopak, Japonci chápou, že jejich jazyk a kultura jsou příliš složité pro samotné Japonce, natož pro nebohé cizince.

Tenhere přístup je nesmírně užitečný pro nově příchozí, nebo pro cizince, kteří obecně mají problém se adaptovat na zdejší prostředí (ať už jazykově nebo kulturně). Je to ale horší pro cizince, kteří se chtějí aktivně integrovat, neboť jen těžko budou přijati do bližšího kruhu mezi Japonce. Už jen je dostat k tomu, aby s vámi začali mluvit o „dospěláckých“ tématech je poměrně složité (pamatujte, pro ně jste děti). Často „cizinci“, kteří v Japonsku strávili přes půlku svého života, mluví Japonsky tak perfektně, že po telefonu nepoznáte, že mají jinou barvu pleti, se musí pořád potýkat s obrovskou

zdí. A příběhy polo-Japonců připomínají klišé půl-elfů: na hraně mezi dvěma světy, ale nejsou přijati ani do jednoho.

V každém případě tento vztah k cizincům není stejný vůči všem a hodně záleží na tom, odkud pocházíte. Pro nás bělochy to funguje v podstatě, jak jsem popsal, ale lidi s pletí jiné barvy to nemají tak jednoduché. Částečně je důvodem i všeobecně vnímané společenské postavení, které se odvíjí od „typické“ práce národnostního příslušníka. Zatímco typický běloch pracuje buď ve firmě, nebo jako učitel angličtiny (což je vnímané dost prestižně, viz kapitola o školách), imigrant z Indického polostrova často končí jako obyčejný kuchař, číšník nebo sociální pracovník. Nejhůře na tom jsou imigrantky z Filipín, protože v minulém století často přicházely do Japonska jako prostitutky a této nálepky se dnes jen těžko zbavují. Byla doba, kdy vztah vůči nim byl tak vyhrocený, že se je některí lidi snažili strčit nenápadně pod přicházející vlak (jedna známá zažila) – dnes se ale situace podstatně zklidnila. Kupodivu, i když pro to nejsou historické důvody, tak ani černoši se netěší takové oblibě jako běloši a musí čelit větší míře nepochopení a podivným historkám.*

* Kamarádka černoška povídala, že jednou seděla v restauraci, jedla si svůj ramen, a najednou jí starý pán vedle ní vzal ruku a snažil se ji olíznout. Když se od něj zděšeně vzdálila a zeptala se, co to sakra dělá, tak odpověděl, že chtěl zjistit, zda její kůže opravdu chutná jako čokoláda...

Alkohol

Japonci, podobně jako Češi, milují pivo. V životě jsem nepotkal tolik žen, které by mi s hrádky sdělily, jak strašně rády pijí pivo. Přesto však má pivo v Japonsku velice krátkou historii: první pivovar byl otevřen až v roce 1869. Kvůli tomu mají Japonci poměrně nízkou toleranci vůči alkoholu, a jeden půllitr už se často na nich projeví.

Japonská piva se podobají těm českým: světlá piva („pils“) s 5% množstvím alkoholu. Jestli jsou podobná i chuťově, to však nemohu posoudit.

Zajímavější je situace u zákonů okolo alkoholu. Stejně jako v ČR tu platí prakticky nulová tolerance k řízení pod vlivem (s pokutami až 200 000 korun a trestem odňtí svobody až na pět let za porušení), jenže na rozdíl od ČR tento zákaz platí i pro řízení kola. Ba co hůř, trest odňtí svobody hrozí i v jiných podivných případech. Pokud například jedete v autě s opilým řidičem, jste spoluzodpovědní za jeho stav a jdete do vězení. Pokud jste s ním chlastali, tak jste taky spoluzodpovědní, i když třeba s ním nejedete (takže se musíme ujistit, že kolega Sato se nevrátí domů vlastním autem nebo na kole, jinak máme průser). Toto je pro nás zcela nepochopitelné, ale pamatujte: v Japonsku je

obrovsky kladený důraz na skupinu. To se obyvatelům tluče do hlavy už od malíčka, takže jim to divné nepřejde.

Třešnička na dortu je ale tento důvod pro spoluodpovědnost: pokud jste viníkovi nalili alkohol. Když vám tedy přijde domů návštěva, tak to není takový problém si to uhlídat, ale co když pracujete v hospodě? Jak tam můžete vědět, že klient vám nekecá o dopravním prostředku, který použije? Naštěstí existuje pro ně klička: jakmile si objednáte alkohol, číšník se vás zeptá, jestli budete chtít pak objednat i taxíka. Pokud odpovíte ne, tak je tímto zbavený odpovědnosti.

Takže shrnuto: když jdu někam chlastat, tak se domu můžu vrátit je MHDčkem, taxíkem, nebo s kamarádem v autě. Vláda ale naštěstí myslí i na lidi, co bydlí v nějakém zapadákově a všude musí autem. Pro ně vyvinula systém „náhradního řidiče“ (*Unten-daiko*). Unten-daiko funguje tak, že taxíkem přijedou dva lidé, jeden vás taxíkem odvezne domů a druhému dáte klíče od auta, aby s ním jel za taxíkem a dovezl vám ho tak domů. A jelikož je tento program dotován od státu, tak vám to nakonec vyjde levněji než taxi. :-)

Jak vidno, první zkušenost s pravidly okolo alkoholu v Japonsku by vydala na malý zajímavý skill challenge o kulturním šoku.

Autor: David Salo**O hraní obecně****Přeložili a sestavili:** Jonáš Ferenc,**Jakub Maruš a Tereza Tomášková**

SKŘETÍ JAZYKY VE STŘEDOZEMI

V tomto článku naleznete slovník skřetí řečí, která se objevila ve filmových trilogiích Pán prstenů a Hobit, a také její krátké představení Davidem Salem, který ji na základě Tolkienových knih vytvořil.

Skřetí jazyk pro středozemské filmy vytvořil David Salo, jehož slovník a také úvahy o podobě skřetích jazyků vám přinášíme.

Na začátek je třeba zmínit, že skřetí řeč (jak její tvorba, tak i řeč samá ve světě Středozemě) je pevně svázaná s Černou řečí:

„tvorba těchto jazyků přinášela stejně problémy jako tvorba khuzdulštiny, ale mnohem naléhavější. Kde pro khuzdulštinu existovala alespoň malá slovní zásoba

Texty a slovní zásoba jazyka byly přeloženy a použity s laskavým svolením autora.

Původní článek najdete zde:

<http://midgardsmal.com/yrksk-ordabok/>

(přesto dostatečná k tvorbě konzistentní fonologie) a nějaké náznaky gramatiky, takže se alespoň vědělo, jaký typ jazyka to je, pro jazyky vytvořené Sauronem jsme neměli téměř nic: jen nápis na Prstenu a několik dalších slov a jmen (jako je Lugbúrz ‚Temená věž‘, uruk ‚skřetí voják‘, sanga ‚otrok‘, olog ‚zlobr‘, ghâš ‚oheň‘, nazgûl ‚prstenový přízrak‘, sharkû ‚stařec‘ a tark ‚muž ze Západu‘, Númenorejec‘; a pravděpodobně také některá mnohem starší slova používaná skřety v Prvním věku světa jako golug ‚elf‘ a oghor ‚Divoký člověk‘). Z dalších skřetích nárečí známe jedinou kletbu, zamumlanou mordorským skřetem, která se překládá třemi různými způsoby, a máme k dispozici mnoho jmen (skřeti ze Železného pasu – Lugdúš, Mauhúr, Uglúk; mordorští skřeti – Gorbag, Grišnákh, Lagduf, Muzgaš, Radbug, Šagrát, Ufthak)“

Zmíněnou větou byla „Uglúk u bagronk ša pušdug Saruman-glob búbhoš skai!“, kterou pronese ve Dvou věžích jeden z mordorských skřetů. V knize *The Peoples of Middle-earth* ji Tolkien překládá jako „Uglúka do žumpy, ša! Tu zahnojenou špínu; velký blázen Saruman, skai!“, zatímco ve *Vinyar Tengwar* udává autor jiný překlad: „Uglúka do jámy s hnojem se smrdutými Sarumanovými špinavci, prasečí střeva, pche!“ Podle všeho Tolkien zapomněl, že zmíněnou větu již někdy překládal a přišel s překladem novým. Je nutné zmínit, že o vytvoření skřetího

Kdo je to David Salo?

David Salo vystudoval lingvistiku na univerzitě Wisconsin–Madison a jeho hlavním profesním zájmem je tocharština, dnes vymřelý indoevropský jazyk, kterým se mluvilo v druhé polovině prvního tisíciletí našeho letopočtu v Tarimské pánvi (dnes Sin-tiāng v Číně).

Pracoval na herních materiálech týkajících se Tolkienových jazyků pro dnes již nepodporovanou RPG Middle-earth Role Playing Game (MERP). Je známý také svou prací na obou filmových trilogích založených na díle díla J. R. R. Tolkiena – Pánu prstenů a Hobitovi. Pro všechny filmy vytvořil veškerý obsah v elfštině, trpasličtině a dalších jazycích, stejně jako nápis v tengwar a runách.

jazyka se snažilo více lidí a tyto různé skřetí jazyky se liší zcela zásadně podle toho, který překlad si jejich autoři zvolili jako svůj základ.

„Dodatek F přináší nějaké náznaky charakteru zmíněných jazyků [Černé řeči a skřetštiny, pozn. překl.]: ohledně skřetů říká, že ‚přebrali... jiné jazyky a zkomoli-li [je]‘, vytvářejíce ‚hrubé hantýrk‘; a že bylo ‚tolik barbarských nárečí, jako bylo skupin a sídel‘, takže neexistoval jednotný skřetí jazyk a jeden skřetí kmene nebyl schopen komunikovat s jiným svým vlastním jazykem, přičemž Západština byla jejich ‚lingua franca‘.“

„Ohledně Černé řeči se zdá, že ji Sauron vytvořil, aby se stala společnou řečí všech jeho poddaných, ale uspěl pouze v po-

skytnutí určité obecné slovní zásoby pro různé skřetí skupiny. Během velké části Třetího věku byla Černá řeč zapomenuta, ale na konci Třetího věku ji Sauron oživil jako „národní jazyk“ Mordoru a byla následně užívána jeho vlastními vojáky – ale v „pokleslé“ formě. Tento jazyk také používali Olog-hai, plemeno obrů, kteří přebývali v Temném hvozdě a Mordoru.

Kromě toho známe obecnou charakteristiku Černé řeči, že její mluvená podoba byla „hrozivá, mocná a tvrdá jako kámen“ – tyto vlastnosti je trochu obtížné vztáhnout i na psanou podobu. Samohlásky v nápisu na Prstenu obsahují pouze „a, i, u, ‚a, ‚u“; ale „o“ najdeme jinde. Zvuk „i“ je vzácný a „e“ nenacházíme vůbec.“

„a odpověď na obě otázky je ano: v rámci světa je gundabadský jazyk skřetů velmi odlišný, pravděpodobně kvůli vzdálenosti od Mordoru a mnohem menšímu vlivu Černé řeči; přestože skřeti jako Azog ovládali a používali obě řeči. Mordorská skřetština, jak zazněla ve filmové trilogii Pán prstenů, je jen ošuntělá verze Černé řeči a řeč skřetů ze Železného pasu je její vzdálený příbuzný.“

V tomto světě se ve skutečnosti cítím trochu provinile za „podvádění“, protože jsem udělal skřetí jazyk ze Železného pasu tak blízký Černé řeči; mohl bych přijít s nějakým vysvětlením, ale čestně si myslím, že ve Středozemi by byly oba více odlišné. Proto jsem se rozhodl odčinit to vytvořením gundabadské skřetštiny tak odlišné, jak jen řeč ze Železného pasu měla být...“

„V ostrém kontrastu k relativně pevné organizaci Černé řeči měly být skřetí jazyky jednoduché, chaotické a nekonzistentní jako výsledek rychlé a neřízené evoluce. Měla samozřejmě existovat gramatika, ale také velká tolerance k obměnám a postupující tendence obohatovat slovní zásobu a opouštět starší a méně užívaná slova. Skřetí jazyky by měly být silně ovlivněné Černou řečí na různých stupních ve svém vývoji, nicméně nerespektovaly její pravidla.“

Pro filmy Pán prstenů jsem zamýšlel vytvořit tři skřetí nárečí navíc k Černé řeči:

jedno, užívané skřety v Mordoru, mělo být velmi úzce svázáno s Černou řečí, ale používáno v mnohem více neformální a ořezané podobě. Další dvě, skřetština Železného pasu a skřetština Morie, by se ideálně měla vyvinout jako zcela nezávislé jazyky, kterých se Černá řeč dotkla jen skrze přejímky ve slovní zásobě. Tváří v tvář blížícím se uzávěrkám jsem ale podváděl; vytvořil jsem je všechny jako následníky Černé řeči skrze hypotetickou praskřetštinu, přičemž jazyk ze Železného pasu vykazoval několik zvukových odlišností a jazyk Morie přinášel ještě pokročilejší změny zvukové podoby jazyka se záměrem dát morijským skřetům šišlavý, sykavý zvuk.

To poslední nebyl ve skutečnosti můj nápad; dostal jsem zprávu (20. únor 2001) od autorů Phillipa Boyensové a Fran Walshové, které mě žádaly o následující vlastnosti jazyků skřetů:

mordorští skřeti – tvrdý a hrdební, odrážející nicotu Gorgorothu

morijskí skřeti – mnohem více tajnůstkářský, šeptavý, sykavý, odrážející temnotu tunelů

Uruk-hai – pro ně chceme mocné zvuky, které odrážejí agresi a nenávist, ale také disciplínu jazyka, která není mezi menšími skřety běžná

Protože „tvrdý a hrdební“ a „agrese a nenávist“ měly být s těmito jazyky spojené tak

jako tak, nemusel jsem s nářečími Mordoru a Železného pasu dělat nic víc, než je učinit odlišnými; ale pro Morii jsem musel zavést zvukové změny (poněkud nepravděpodobné povahy), které výrazně zvýšíly podíl sykavek...“

Historik Alexander Nemirovsky se domníval, že Tolkien se při tvorbě skřetího jazyka inspiroval antickou chetitštinou a churritštinou (širší rozbore si můžete přečíst [zde*](#)). David Salo se sice (nakolik mohu soudit) při tvorbě svého skřetího jazyka nenechal přímo ovlivnit těmito dvěma jazyky, ale i jeho východiskem je aglutinační typ jazyka (k němuž náleží oba zmíněné).

„Černá řeč a skřetština jsou podobné ve struktuře, přičemž jsou předně aglutinačními jazyky; to znamená, že nemají časování a skloňování jako takové, ale spíše řadu přípon, z nichž každá přidává specifickou vlastnost, kupříkladu čas nebo osobu.“

Příkladem použití může být třeba skřetí slovo „abgur“ (tedy „pronásledovat někoho“). Pokud se k němu přidá koncovka „-an“, která slouží k vyjádření minulého času, pak dostaneme slovo „abguran“ („pronásledoval“). Když se rozšíří ještě o koncovku „-ai“, která je vždy indikátorem množného čísla, dostaneme „abguranai (abgur-an-ai)“, tedy „pronásledovali“.

* <http://folk.uib.no/hnof/orkish.htm>

„Prestože ve filmech Hobit se objevuje poměrně dost skřetštiny, slovní zásoba v rozhovorech je poměrně malá. To má dva důvody – zaprvé, rozhovory jsou poměrně repetitivní; zadruhé, skřeti a jejich vyjadřování byli zamýšleni tak, že mají poměrně malou slovní zásobu sami o sobě, doplňují si ji podle potřeby slovy z jazyků elfů, trpaslíků a lidí a také z Černé řeči, která se začala ve Středozemi zase používat na konci Třetího věku. I to, co lze považovat za základní slovní zásobu, je směsi starších jazykových výpůjček, které lze dohledat v původní skřetštině z Prvního věku – která byla sama ovlivněna jazykem Maiar a elfími jazyky, a dokonce mohla být zjednodušenou podobou jazyka Maiar. Jedno takové slovo, které zdá se přežilo v různých podobách, je golug – ‚elf‘; ale zdá se, že šlo o znovuzavedení slova, vypůjčeného z Černé řeči. Původní slovo nicméně mohlo být variací na sindarské slovo golodh – ‚jeden z Noldor‘.

Kvůli omezené velikosti této slovní zásoby je možné vyspat všechna skřetí slova, která se dosud ve filmech Hobit ob-

Seznam zkratek užitých níže

- pref. – předpona
- prep. – předložka
- postp. – předložka kladená za slovo
- conj. – spojka
- v. – sloveso
- subst. – podstatné jméno
- adj. – přídavné jméno
- pron. – zájmeno
- adv. – příslovce
- num. – číslovka
- interj. – citoslovce
- rel. pron. – vztažné zájmeno
- dem. pron. – ukazovací zájmeno

V uvozovkách bývají pro objasnění uváděny příklady způsobu vyjádření v češtině.

jevíla. Některá tato slova jsou všeskřetská; většina je ale zřejmě omezena na skřety, kteří žili na severním konci Mlžných hor, přičemž vzor (pokud taková věc může existovat) byl původně nastaven skřety z hory Gundabad před Válkou mezi skřety a trpaslíky, asi 150 let před Bilbovou výpravou. Některé důkazy ale naznačují, že místní podoby jazyka některých různých kmenů byly spojeny, aby tento vzor vytvořily; a když přišla válka, doznal tento vzor již mnoho degradací a změn, především ztrátu závěrečných samohlásek, které jsou zachovány jen v některých situacích. Nyní zde můžete najít krátký seznam všech slov, které mohly zatím být posbírány ze skrovních důkazů:

A

- a-**, pref.: pryč, ven
â, conj.: a
ab, prep.: po, za
abgur, v.: následovat, pronásledovat, štvát
-ai, -ayi-: přípona pro vyjádření množného čísla, užívaná pro osoby
adad, subst.: bytí
agor, agr(a), subst.: krev
-an(i): přípona pro vyjádření minulého času
ân, subst.: lidská bytost
arg, adj.: jiný
argad, subst.: jiná věc
ash, adj.: nějaký
ashad(o), subst.: jedna věc
az, pron.: já
azgar, subst.: válka [srovnejte adûnajské *zagar-*]

B

- bag**, v.: zaplatit [srovnejte elfské **mbakh*-?]
bakh, subst.: stín
ban, v.: zůstat, stát
band, subst.: město
bar, adj.: výhodný
bir(i), prep./postp.: pro, k
bolneg, adj.: bezbolestný
bolum, subst.: bolest
borzum, subst.: temnota [odvozeno z Černé řeči: *burzum*]
buzb, subst.: červ, moucha [z Černé řeči: **buzb*-]
bû, v.: pomocné sloveso pro tvoření pasiva (trpného rodu)
bun, num.: dva
bûn, v.: minulý čas od *na*- („být“)

D

- dâ**, subst.: země [srovnejte elfí **da*]
dai, conj.: proto, v tom případě
dai, pron.: oni
-d(o): přivlastňovací přípona třetí osoby, „jeho, její, jejich“
dorg(u), subst.: pán, vládce [z Černé řeči: **durbgu*]
du, conj.: než
du, prep.: k [odvozeno z khuzdulštiny: *du*]
dum, adv.: nakonec, případně
dur, adv.: brzy
durdur, adv.: velmi brzy

E

- esh**, postp.: v [z Černé řeči: *-ishi*]
êsh, adj.: samotný [**ashi*-]

G

- g(i), -g(u)**: přivlastňovací pro druhou osobu, „vás, tvůj“
ganzil, v.: pamatovat
gar, adv.: již
garm, subst.: vlk
gast, subst.: strach
gast, v.: bát se
gel, adv.: okolo
gelnakh, v.: obkllopit
gim, v.: najít [z Černé řeči: *gimb*-]
gin, adj.: nový [srovnejte elfské **win*-?]
gin, subst.: zpráva, novina
gir, v.: zkusit
gloz, v.: spát
go, postp.: s

golgi, subst.: elfka

golug, golg-, subst.: elf

gonakh, v.: sejít se, shromáždit se

gor, subst.: smrt

gor, v.: zabít [**gur*-; případně z elfského **gur*-]

gorb, v.: chytit, popadnout, případně pochopit

gorgar, subst.: zhouba, zabiják, zabíječ [**gurkar*-]

gorgor, v.: vraždění, masakrování

gorun, adj.: zabitý, mrtvý

gorz, v.: ukončit něco

gud, adv.: dlouho

gukht(i), subst.: horda [z elfského **wekt*-]

gul, subst.: trik, klam, iluze

gun, adj.: blízký

gur, v.: běžet, utíkat

gûr, subst.: srdce [ze sindarského *gûr*]

Gh

- ghâsh**, subst.: oheň [slovo užívané ve všech skřetích jazycích]

H

hag, v.: dělat, jednat

hakht, v.: mluvit [z elfského **pakt*-]

har, v.: cestovat, jít

hir, postp.: skrze, pomocí

hirimbag, subst.: ovládá, něčím vládne [možná z Černé řeči *krimp*-]

horug, v.: lovit

horuga, subst.: lovec

hugum, adv.: zde

hukh, v.: klít

hum, adv.: nyní

hur, adv.: tak

hurnash, interj.: bezpochyby, jasně, „tak to je“

huru, subst.: východ, východní oblasti

I

-i: předchází modifikující podstatná a přídavná jména, navázáno na předcházející podstatné jméno („první skřet“ tak asi bude „orgi omash“ místo „org omash“)

i, rel. pron.: který, jenž (vztažné zájmeno)

-(i)d: přípona pro vyjádření třetí osoby v pozici objektu, „jemu, jí, jim“

ishor, num.: tři

K

kab, v.: mít

kair(a), subst.: život [z elfského *koir-]

ker, v.: ukrýt se

ki, pron.: ty [z elfského *ki-]

ki, conj.: pokud

kibul, subst.: stříbro [srovnej trpaslické kibil]

kil, v.: ukrýt, zakrýt

kin, v.: vidět [z elfského *ken-]

kirg, subst.: přechod, průsmyk

kirm(a), subst.: čepel

kirz, subst.: Zub

kirzad, adj.: zubatý, nebezpečný, zuřivý

kod, dem. pron.: to/ten, tamto/tamten

kogum, adv.: tam; kde

kom, adv.: tehdy; kdy [*ko-mi]

Kh

kharb, subst.: zvíře

khobd(u), subst.: hlava

khozd, subst.: trpaslík [srovnej trpaslické khuzd]

khun, subst.: pes

khurg, subst.: vnitřnosti

L

-l: koncovka akuzativu (4. p.), tj. předmětového pádu

lo, prep.: za, přes

log, subst.: kůň [srovnej elfské *rok- a severanské *loh-]

lôg, subst.: jezero

loga, subst.: jezdec

-lum: přípona ve významu míry (tj. „metrlum“ by bylo „po metrech“ = metr za metrem)

lur, adj.: vlhký

lurdâ, subst.: bažina, mokřina, doslova „mokrá země“

M

marg, v.: útočit

mazd, v.: myslit

-m(i): koncovka první osoby plurálu

mig, adj.: malý

migul, migl-, subst.: malá, opovrhovaná věc

mod, pron.: co?

mog, v.: dovolit, svolit

mogum, pron.: kde?

mol, subst.: společník, spojenec

mong, subst.: cesta

mor, pron.: jak?

morg(u), subst.: medvěd

moz, dem. pron.: toto

murg, adj.: mnohý

murg, subst.: množství

murg, v.: znásobit

murgad, subst.: číslo

N

-n: určitý člen (přípona)

na, v.: být [srovnej elfské na-]

nakh, adv.: zpátky, zpět

nakh, v.: přijít [adunajština]

nakht, v.: (při)vést, přivádět

nar(u), postp.: směrem k, dokud

narnar, conj.: než

narg, v.: chtít

nauzd, v.: zapáchat, smrdět

nazd, adj.: blízký

-neg: privativní přípona (bez něčeho)

nuzd(u), subst.: vůně, zápach

nuzd, v.: čichat (něco), stopovat po čichu

O

ô, o, conj.: ale

ob(o), prep.: o, s, od

-ob: depreciativní přípona – pro vyjádření po- hrdání nebo negativního vztahu (golgob = „zasranej elf“)

obgur, v.: uniknout, uprchnout

obhakht(i), subst.: omluva

obhakht, v.: omlouvat se

obkhurg, v.: vykuchat

obrish, v.: odemknout

om-: stupňovací předpona pro tvoření 2. a 3. stupně (když se neužívá du)

omash, adj./adv.: první, nejdřív

omgun, adj.: bližší, nejbližší, další

ommig, adj.: slouží k vyjádření silnějšího stupňu vlastnosti nebo děje (podobně jako české *víc*)

ommurg, adj.: slouží k vyjádření slabšího stupňu vlastnosti nebo děje (podobně jako české *méně*)

ord, subst.: hora

org, subst.: skřet

P

pog, subst.: deset

poig, subst.: chlapec

R

-r: koncovka akuzativu (4. p.), tj. předmětového pádu (archaická podoba *-l*)

ragsh, v.: rozpárat

ran, subst.: král [srovnejte sindarské *aran*]

rang, v.: opustit, odejít

ri, v.: ochutnat

rish, v.: sekat

rizg, v.: nabodnout

ru, prep.: na

ruzad(a), subst.: příležitost

ruzad, v.: přijít na něco, dojít k něčemu

S

silz, v.: lhát

silig, v.: nechat, uvolnit, vypustit

Sh

-sh(i): přípona pro podmět ve třetí osobě

shâ, adv.: záporka *ne* (*ne-*)

shad, subst.: nic, prázdnota, destrukce

shadgar, subst.: ničitel

shâgum, adv.: nikde

shâhakht, v.: odmítnot

shast, v.: slyšet [srovnejte elfský kořen *slas*]

shâzil, adj.: neznámý

shâz'lis, adv.: jakýkoli (doslova „nevím“)

shir, adj.: čerstvý

shirz, subst.: část, díl

shirzlum, adv.: postupně

shog, v.: pít [srovnejte elfské kořeny *suk-* a *sok-*]

shorâ, adj.: bledý

shorakh, shrakh, subst.: spodina, špína

shotag, v.: zlomit [srovnejte elfský kořen *stak-*]

shûg, adj.: zkažený

shûg, subst.: špína

shul, v.: čekat, zůstat, zastavit

shulun, adj.: zpozděný, opožděný

T

tar, v.: překročit [srovnejte sindarské *thar* „přes“]

torag, v.: přinést, podat, povolat

torask, v.: udeřit, zaútočit

torkh, subst.: hnízdo, doupě

tud, v.: sledovat [západština]

tung, subst.: cena

tunum, num.: tisíc

tur, v.: mít moc, dokázat

U

-ug: přípona pro vyjádření úplnosti či obecnosti, „všichni, všechno“

ulg(u), adj.: každý, všechn

ul(u), adj.: všechno

um, adj.: špatný

-un: přípona pro děje s neznámým, všeobecným či zamlčeným původcem, v zásadě odpovídá konstrukcím typu „pochoduje se“

-un: přípona trpného příčestí

unar(u), subst.: otec

undag(u), adj.: narozený [**ontaku*]

undum, subst.: narození

Y

-ya: přípona pro vyjádření budoucnosti

yaz, subst.: jméno [srovnejte quenijské *esse*]

yaz, v.: nazvat, pojmenovat

-yesh: přípona pro vyjádření lokálu („v, na“)

yun, subst.: potomek, potér

Z

-z(a): přivlastňovací přípona pro 1. osobu, „můj, náš“

zad, v.: padat

zadgar, v.: způsobit pád, srazit k zemi

zag, pron.: zvratné zájmeno, „se“, „sebe“

zail, v.: učit se

zey, subst. & adj.: světlo, světlý

zeyborz, subst.: „světlo-tma“, cyklus dne a noci

zidgar, v.: oznamit, informovat

zidg(u), subst.: čaroděj

zib, adj.: rychlý

zibzib, adj.: velmi rychlý

zil, v.: vědět

zog, v.: vyhlížet, očekávat, hledat

zor, adv.: tvrdě

zorzor, adv.: velmi tvrdě

zung, adv.: bezpečně

zungum, subst.: bezpečnost, bezpečí

zur, v.: ztratit, ztratit něčí stopu

ODVIATY

Martin Krč

Ďalší deň. Zaujímalo by ma, čo ma núti ráno vstať z posteľe. Už prešli skoro štyri roky, odkedy som sem prišiel. Z neustáleho kolísania mi bolo nevoľno a nechcelo sa mi vstať z posteľe. Čo sa mojej posteľe týka... Ak by som aspoň nejakú mal. Bolo prekvapivé, ako rýchlo som si zvykol na tú hŕbu handier na zemi. Počas svojej prvej noci som ich nemohol vystať a teraz? Pozrime sa, buvám si tu ako dieťatko v kolíske. Konečne som sa vyteperil z posteľe a pohľadal som svoju fľašu. Bola to jediná vec, ktorá mi pomáhala so žalúdkom. Sladký grog! Vypotácal som sa hore schodmi. Ostré slnko ma prinútilo zakryť si tvár dlaňou. Vstal som neskoro. Niektorí muži už boli hore, niektorí ešte ani nešli spáť.

Všetci boli zaneprázdnení a pripravovali sa na zakotvenie. Čoskoro na mňa jeden z nich zakričal „Zase sa vyvaluješ až do obeada, flákač?“ Správali sa ku mne ako ku psovi, nikdy ma nebrali ako jedného z nich. Ale čo som mal čakať? Prehľtol som všetky nadávky, čo mi prišli na jazyk a dal som sa do práce. Drhnutie paluby, jediné

na čo som bol dobrý. Všetci mnou pohŕdali a ja som to vedel. Jeden z mužov o mňa „omylom“ zakopol. Bývali časy, kedy by som to bol nechal tak. Toto neboli ten prípad. Moja päť zasiahla jeho tvár skôr, ako si uvedomil, čo sa vlastne stalo, ale na uzemnenie muža stvrdeného rokmi na mori to nestaciilo. Čo som si myslieť? Udrel ma späť a ja som bol príliš opitý na to, aby som sa mohol ubrániť jeho úderom. Jeho päste na mňa dorážali znova a znova. Myslel som, že stratím vedomie keď, neviem či naštastie a či naneštastie, prišiel kapitán. „Prestaň ty somári! Chceš ho zabiť? Nevidíš že už mu stačilo?“ Neurobil to z lútosti. Ak by ma ten chlap zabil, kapitán by musel zaplatiť pokutu za vraždu na jeho lodi, možno by dokonca prišiel o jedného z námorníkov. Jednoducho to za to nestálo. Nič viac, nič menej.

Ked' lod' zakotvila, pomáhal som s vykladaním a nakladaním. Moje ruky slabli zo dňa na deň, a tak som musel položiť bedňu, čo som práve niesol, a nachvíľu si odpočinúť. Práve vtedy som ho stretol prvý raz. So zúfalým pohľadom a niekoľkými taškami na chrbte behal od námorníka k námorníkovi, až kým nenašiel kapitána. Problémy z neho boli cítiť už z diaľky. Tak veľmi to pripomínalo môj prvý deň, až som začal pochybovať či som naozaj hore. Mohlo to byť ranami do hlavy, mohlo to byť chľastom, pomysel som si. No nebol to žiadny sen, a už vôbec nie klam, len náhoda. Ked' sa konečne dostal ku kapitánovi, ten starý hajzel vedel tak dobre ako ja, čo sa dialo. Zaškeril sa na toho mladíka a pozval ho do kajuty. Ako som sa len mohol vtedy nechať oklamat tým falošným úsmevom? Keby som len bol vedel, čo ma vtedy čakalo.

Ako som čakal, stráže prišli chvíľu nato a hľadali mladého muža. Nemali šťastie. Kapitán vedel, ako na nich. Skoro som počul, čo im povie „Toto je súkromný majetok! Nemáte právo mi tu snoriť!“ Určite by pridal frázu s tým, ako je jeho lod' „čistá ako kajuta pod ich nohami,“ keby nebola zakrvavená z predchádzajúceho kon-

fliktu. Vsadím sa, že si to všimli, no poznali kapitána a vedeli, že bolo zbytočné sa s ním naťahovať. Ešte chvíľu sa potíkali popri lodi a dúfali že zahliadnu toho chalana, no po chvíli to vzdali a išli prezrieť ďalšie lode.

To, že mladík podpísal papier, nebolo žiadnym prekvapením. V jeho situácii mu tá ponuka pripadala ako spásu. O tom som vedel svoje. Človek má pocit, že urobil hroznú chybu a že už nemá žiadne východisko. Rodina ho odmietla a priatelia s ním nechcú mať nič spoločné. Všetci v ňom vidia zlodeja, vraha či násilníka. Je úplne jedno, čo to je. A potom, z ničoho nič, mu v hlave skrsne nápad začať odznova. Na chvíľu sa skryť na lodi a založiť si rodinu niekde inde. Všetko, čo pre to treba urobiť, je podpísť papier. Kto by odmietol takú ponuku?

Spomínam si, ako som ho prvý raz videl tvárou v tvár. Naťahoval som sa s mechom pšenice a znova som si všimol ten zvláštny pocit. Bolo to, akoby som sa pozeral na svoj odraz z minulosti, aj keď naše výrazy boli dosť rozdielne. Ja som mal výraz muža, ktorý už nemá čo stratiť, on mal tvár mladíka očakávajúceho nový, dobrodružný život na mori. Ako veľmi sa mýlil. V jeho pohľade som cítil ľútosť. Keby len vedel, že si práve zaistil podobný osud.

V noci mu ukázali, kde bude spať. Dali ho do izby so mnou. Najskôr bol sklamaný, no po chvíli sa „otukal“ a konečne sa predstavil. Nemohol sa dočkať, ako mi vyrozpráva celý svoj životný príbeh, keďže už mu môj vzhľad nepripadal taký odpudivý a nepotreboval na to nikoho špeciálneho. Jednoducho to zo seba potreboval dostať. Vypytoval sa ma na mnohé veci, ja som sa ho nepýtal na nič. Veľmi rýchlo pochopil, že nemám záujem o rozhovor. Len som mu pošepkal takým strašným hlasom, aký som len vedel napodobniť: „Uteč odtiať!“ Neviem, prečo som to povedal. Možno mi ho bolo ľúto, možno som dúfal, že tým zmením svoju minulosť, aj keď som vedel,

že to bol niekto iný. Ak nič iné, aspoň odvtedy držal hubu. Celú noc bolo počut' šuchot. Zase som mal pocit, akoby to znova bol môj prvy deň. Začínal som toho pocitu mať plné zuby. Myslím že francúzi to volajú déjà vu. Toho som si užil dosť, odkedy prišiel. Bolo mi ho ľúto, a tak som mu dal zopár plachiet, čo som za tie roky nahromadil. Slušne mi podľakoval a chvíľu na to zaspal.

Zobudil ma vŕzgot pántov. Chalan bol celý žhavý do roboty. Povedal som mu aby si ešte zdriemol, kým mal príležitosť. Jeden z námorníkov to započul, vbehol do izby a kopal do mňa, zatial' čo som bol ešte stále na zemi. „Už ho učíš zlé maniere, ty tchor?“ Tchor, moja nová prezývka. Zvyknem si na ňu, rovako ako som si zvykol na tie ostatné. „Pod' mladý muž! Tuto tchor ti ukáže, čo budeš robiť.“ A tak som išiel. Povodil som ho po celej lodi, ukázal som mu, čo zvyčajne robievam a čo bude on pravdepodobne robievať tiež. Pozorne vnímal každé moje slovo, ako keby to bolo niečo dôležité.

Dal som sa do práce. Musel som ešte odrhnúť palubu z predchádzajúceho dňa. Námorníci vyzvali mladíka, aby im pomohol zdvihnuť kotvu. Všetci boli ešte pripití z predchádzajúceho dňa, pobyt v prístave si vždy užili do sýtosti, a tak potrebovali pomocnú ruku. Horlivco k nim pribehol. Konečne sa cítil byť užitočný. Pomaly vytahovali kotvu, keď sa zrazu niečo pokašľalo. Nie som si istý, čo sa stalo, no zrazu letelo lano s kotvou späť do vody. Keďže boli všetci ešte pripití, zabudli mu povedať, že by pri lane nemal stáť. Dovtedy som si myslel, že to bola len povera, no naozaj sa to stalo! Ako lano letelo späť do vody, omotalo sa mladíkovi o nohu, ktorý vystrelil z lode a chvíľu na to zmizol pod hladinou. Jeden z námorníkov sa pokúšal zadržať lano, no jediné, čo tým dosiahol, bola spálená koža na jeho dlaniach. Mladíkovi už nebolo pomoci. Kotva dopadla na dno a ochvíľu prišli ďalší, triezvejší muži. Rýchlo zdvihli kotvu, tento raz úspešne, a zaistili ju. Nehybne telo mladíka sa hompáľalo na

boku lode. Vytiahli ho na palubu a niekoľkí sa ho pokúsili oživiť, no bolo už po ňom. V prístave bolo rušno a mnoho ľudí videlo, čo sa stalo. Hned' na to prišli stráže a teraz bol kapitán bezmocný. Verím že zbytok príbehu poznáte.

„Toto ste povedali polícií?“

„Áno a presne takto to aj bolo. Nemám dôvod klamat.“

„Ste si istý, že kapitán v tom nehrával žiadnu úlohu?“

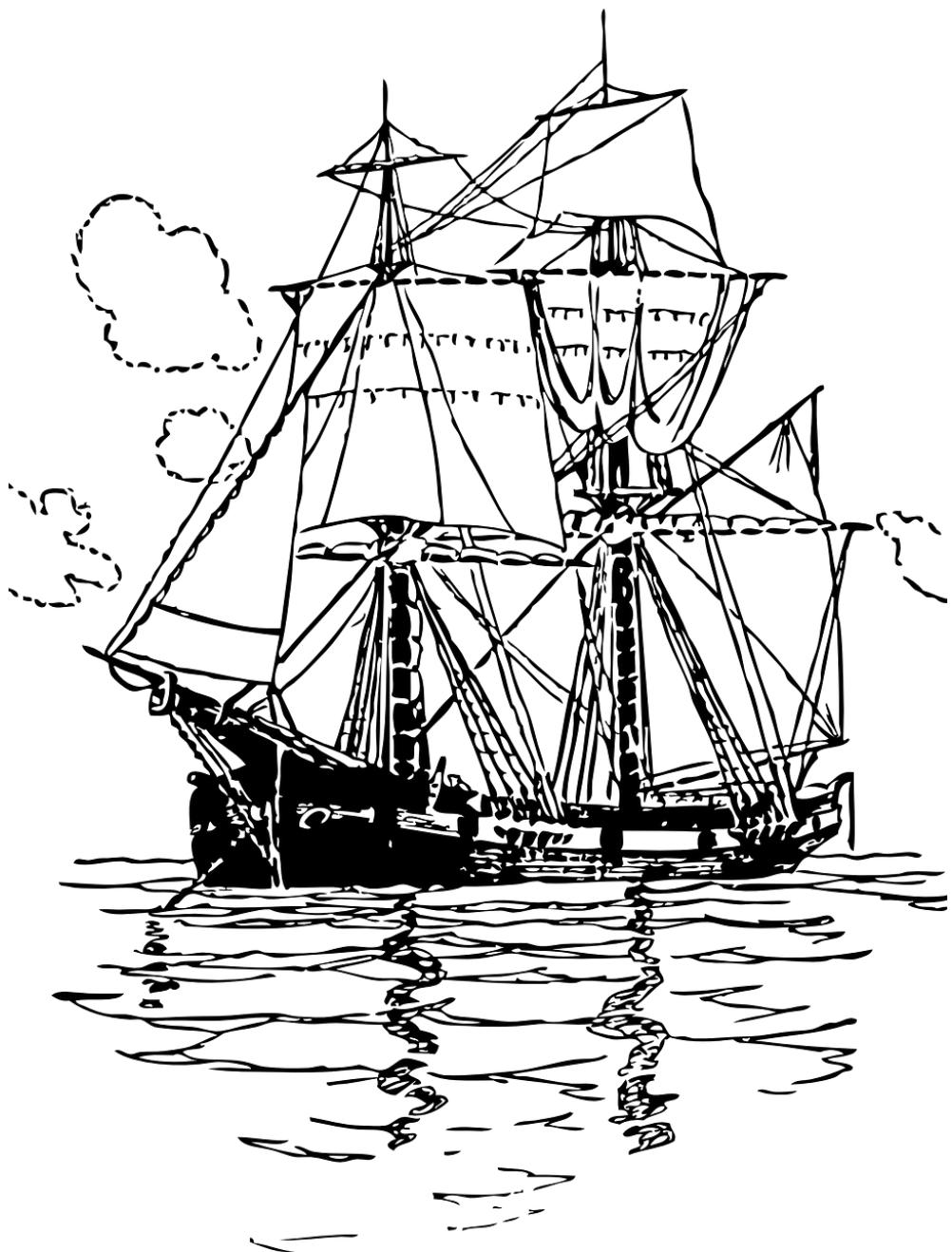
„Okrem toho, že vášho snúbenca najal? Nie. Bola to nehoda. Viem, že by vám prišlo vhod mať niekoho, koho by ste mohla obviňovať, niekoho, koho by ste mohla nenávidieť a vyliat si na ňom žlč, no bezohľadu na to, aký je ten muž hrozný, a to ja viem najlepšie, jeho vina to nebola. Kapitán neboli zodpovedný za smrť vášho snúbenca.“

„Verím vám. No aj tak to bol on, kto ma pripravil o môjho drahého.“

„To nemôžem poprietať. Tak, ak je to všetko, obávam sa, že sa budem musieť vrátiť na lod.“

„Po všetkom, čo sa vám stalo? Čo vám títo ľudia urobili? Prečo sa tam chcete napriek tomu všetkému vrátiť?“

„Pretože pre mňa už inde nesmie miesta.“

napsal Jakub Maruš

Mimo téma

SAZBA DOKUMENTŮ NA KOLENĚ

Rádi byste prezentovali svůj právě dokončený text veřejnosti a chcete, aby zveřejněný výsledek vypadal k světu. Jenže sami neovládáte sazbu a šíkovných sazečů, kteří by pro vás dokument vytvořili jen za slova díků, se nepřekvapivě nedostává. Jak tedy upravit text svépomocí, abyste z něj měli dobrý pocit?

Rád bych na začátek osvětlil příčinu toho, že jsem se rozhodl tento článek sepsat. Do *RPG Kuchyně 2014* jsem odevzdal soutěžní příspěvek, který se setkal s velmi pochvalnými reakcemi ohledně grafické úpravy. Použil jsem sice k tvorbě profesionální program pro sazbu, ale vlastně jsem jen využil téměř archetypálního knižního rozvržení stránky, vybral dobré písmo a rozhodl se, jak budu formátovat nadpisy. A kdybych nepoužil program přímo určený k sazbě doku-

V tomto článku představují základ klasické sazby, která se používá už několik staletí pro tisk knih. Není to samozřejmě formát, který se dokonale hodí k prezentaci každého textu, ale jako základ pro souvislý text delší než dvě strany vyhoví téměř kdykoli. Doporučuji nejprve se „naučit“ a na několika různých textech prozkoumat tuto podobu, než se pustíte do dalších experimentů.

mentů, ale jen běžný textový editor, uměl bych dosáhnout prakticky totožného výsledku, aniž by mě to stálo znatelně větší úsilí.

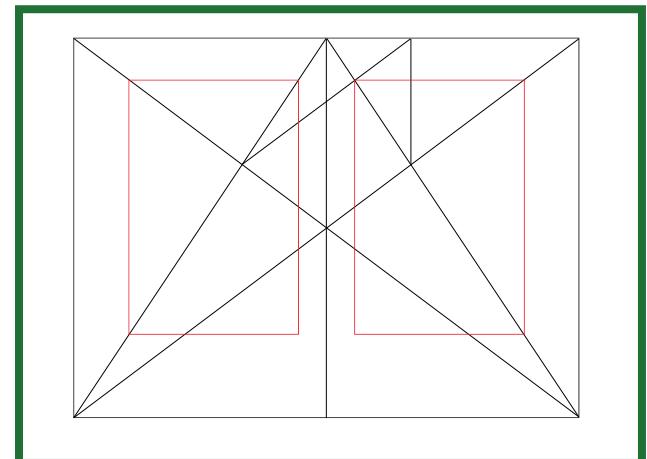
Pokud tedy lze v MS Wordu či LibreOffice dosáhnout výsledku, který čtenáře nejen nebude obtěžovat, ale ještě vám ho pochválí, v čem vlastně spočívá problém?

Výchozí nastavení textových editorů běžně vypadá takto: stránka formátu A4 na výšku, jeden sloupec písmem Times New Roman nebo Calibri velikosti 11 až 12 typografických bodů a na všech stranách 2cm okraje. Pokud chcete dosáhnout výsledku, který bude vypadat k světu, je potřeba skoro vše v tomto nastavení změnit.

Stránka

Formát A4 se ukázal už dávno jako velmi praktický v kancelářském použití, zejména pak v době psacích strojů. U fyzického (vytištěného) dokumentu je pak jeho orientace na výšku logická, a proto i editory určené především pro úpravu textu k tisku v kancelářských podmínkách takovéto nastavení nabízejí jako výchozí. Podívejte se teď ale do své knihovny – kolik knih má formát A4, a kolik nějaký menší? (A kolik z těch velkých jsou dětské knihy s velkými písmeny? Dobrá, a teď kolik z těch vašich A-čtyřkových RPGček je vysázených v jednom sloupci?) Pokud navíc počítáte s tím, že váš text bude nejčastěji někdo číst na běžném počítači nebo čtečce, pak je A4 na výšku snad nejméně vhodný formát.

Pro začátek doporučuji používat formát A5 (na výšku). Pro tisk fyzické knihy nebo pro

větší obrazovky může být dobrou variantou o trochu větší B5, pro čtečky a mobilní telefony bych pak vyzkoušel naopak o něco menší B6. Na obrazovkách počítačů bude také dobře fungovat A4 na šířku se dvěma nebo třemi sloupci. Tento formát, který může vypadat jako dvojstránka z knihy, má zároveň výhodu možnosti domácího tisku bez nutnosti jakýchkoli úprav. (Jak jste si jistě všimli, ve třech sloupcích na A4 je vysázená také PDF verze časopisu Drakkar, který právě čtete.)

Menší formát doporučuji ne proto, že tak vypadá většina knih, ale kvůli šířce rádku. Vezměte si do ruky nějakou běžnou knihu s prozaickým beletristickým textem, vydanou zavedeným nakladatelstvím, vyberte jeden plný rádek zprostřed textu (ne první nebo poslední rádek odstavce) a takový, který nebude viditelně hustší nebo řidší než ostatní rádky – a sečtěte znaky včetně mezer a interpunkce. Vsadím se s vámi, že vám vyjde číslo mezi 55 a 65. Trefil jsem se?

Jako vhodný kompromis mezi snahou šetřit papírem a čtenářským zážitkem se totiž ustálila hodnota zhruba 60 znaků na řádek. A teď výchozí nastavení Wordu – schválně, kolik? Pro ty, kterým se to nechce počítat, vychází to kolem 90, i víc. Proč nabízí Word tak široký řádek? Změňte si písmo na Courier ve velikosti 12 b. – teď vám vyjde... zhruba 60. Někdo prostě kdysi okopíroval formát, který dával smysl na psacím stroji, nacpal ho do počítače, vyměnil písmo se všemi písmeny stejně širokými za písmo tiskové, a nikdo už se nezabýval nějakými korekcmi.

Pokud bychom se ovšem chtěli přidržet formátu A4 na výšku, máme dvě možnosti: bud' výrazně zvětšit okraje, nebo rozdělit text do dvou sloupců. Z praktických, estetických i ergonomických důvodů doporučuji první možnost. Případně kombinaci obojího s tím, že použijeme desetibodovou velikost písma. Proč? Zapř-

vé – průměrná šířka plného řádku v sloupci by se měla pohybovat na nějaké hodnotě v rozmezí 45 a 70 znaků.

Zadruhé – velké okraje jsou to, co ve vás jako první vyvolá pocit, že čtete příjemně upravený text. Opravdu se nebojte nastavit velmi široké okraje. Pokud si můžu dovolit trochu zapřehánět, tak vám doporučím, abyste potom, co nastavíte okraje tak široké, že už se vám to bude zdát trochu příliš, ještě centimetr na každé straně přidali (jen trocha přehánění je to proto, že chci, abyste tenhle postup opravdu alespoň vyzkoušeli). Text potřebuje prostor, musí dýchat, bílá plocha okolo něj uklidňuje a zpříjemňuje čtení. Navíc do širokých okrajů máte možnost vpisovat poznámky – ať už jste autor, nebo čtenář. To je zejména praktické, pokud je vaše hra ještě ve vývoji.

Pokud počítáte s nejjednodušším typem sazby (tedy zřejmě pro zobrazení na počítači, čtečce či mobilním telefonu), levý a pravý okraj nastavte stejně široké (pro formát A4 a velikost písma 12 alespoň 3 cm, ale klidně i 4 cm) horní okraj může být o něco užší, spodní okraj by měl být naopak o trochu širší. Do něj pak můžete dva nebo tři řádky pod text vložit číslo stránky.

Při pokročilejší sazbě budete už dopředu počítat s dvojstránkami, a proto nastavíte vnitřní okraje užší než vnější. (Ale nesmíte to přehnat, aby vám text případně nezmizel v záhybu knižní vazby, zejména u brožovaných výtisků.) Důvodem je estetické působení rozevřené knihy. Ptáte se, jestli to myslím vážně? Ano, myslím, vždyť o to nám přece jde. Jen si to vyzkou-

šejte, nastavte si stránku A4 na šířku, nastavte dva sloupce (jako ekvivalent dvou A5) a mezi nimi mezeru tak širokou jako pravý a levý okraj dohromady. A pak mezeru zužte na jen zhruba na dvě třetiny nebo polovinu součtu okrajů. Nevěřím, že se vám bude první možnost líbit víc. A když už jsme u sloupců...

Sloupce

Dobrá, neposlechli jste mě, nechcete formát A5, chcete si to doma vytisknout a pak to rozdávat kamarádům. A zároveň ve vás jeden úzký blok textu s širokými okraji vyvolává existenciální tíseň. Nebo strach o budoucnost amazonských pralesů. Může být, ale varoval jsem vás.

Ať už máte sloupec jeden nebo je jich víc, pořád potřebují okraje. Všechny sloupce musí být stejně široké (alespoň pokud obsahují stejný typ textu, tedy na sebe navazují) a společně by měly tvořit na stránce stejně harmonický obrazec, jaký by vytvořil text jen v jednom sloupci.

Větší počet sloupců navíc potřebuje nějakou tu mezíru mezi sebou. Dopřejte i této mezeře trochu životního prostoru a nezužujte ji na nezbytné minimum. Samozřejmě všechno s mírou. Čím užší tato mezera je, tím více sloupců splývají, ruší to při čtení a čtenář se musí více soustředit. Užší mezera může být v případě, že máte nezarovnaný text, ale ani pak by až ke kraji nemělo zasahovat příliš mnoho řádků. Někdy se dá více sloupcům namačkaným na sebe těžko vyhnout, a proto se používá pro oddělení vertikální linka. Ale pokud náhodou zrovna nesázíte prvorepublikové noviny, doporučuji vám vyhnout se tomuto řešení velikým obloukem.

Každý sloupec by pak měl mít rozumnou šířku rádku. V tomto případě je myslím vhodné dostat se pod 60 znaků, ale přitom se držet nad 40. Důrazně vás odrazuji od sloupců užších než 30 znaků, zejména pokud v nich má být text delší než krátký odstavec. Hlavní výhoda sloupců je, že trochu zrychlují čtení (krátký rádek se rychle přeletí očima a není potřeba takové soustředění na to, aby člověk nepreskočil rádek), a pokud nejsou mezery mezi nimi nastaveny až příliš velkoryse, šetří místem (téměř prázdné rádky na konci odstavců nejsou tak dlouhé jako u širokých sloupců), což je nejlépe vidět na textech s krátkými replikami přímé řeči. Příliš úzký sloupec ale tyto vlastnosti ztrácí a začínají se v textu objevovat nepřijemně velké mezislovní mezery.

Široké sloupce (nebo prostě jen jeden široký sloupec) naopak dodávají na jakési vážnosti a „důvěryhodnosti“ – společně se snahou

dostat co nejvíce textu na jednu stránku je to pak také jeden z důvodů, proč odborné texty mnohdy překračují i mnou maximálních doporučených 70 znaků na rádek. Tedy hned vedle toho, že ve vědě dnes často není dost peněz na pořádného typografa...

Pokud chcete, aby vaše sloupce dobře vypadaly, měli byste popřemýšlet o sazbě tzv. do mřížky. Tzn. nastavit všechny parametry tak, aby za všech okolností sedely rádky základního textu na stejných (neviditelných) linkách. Znamená to, že bud' nesmíte používat různé velikosti písma (např. pro nadpisy), nebo si musíte přesně vypočítat mezery nad a pod nadpisem, aby vám vycházely na násobky výšky rádku základního textu. Také to znamená, že byste neměli za či před odstavce vkládat jakoukoliv mezitu. Nemluvě o tom, že všechny sloupce by měly být stejně vysoké (na počet rádků i na skutečnou výšku) a že byste se měli vyhnout tzv.

parchantům. Ale o těch později. Mimochodem, dva bloky textu na protilehlých stranách by taky měly být stejně vysoké.

Ve chvíli, kdy zvolíte variantu s více sloupci, nastávají také problémy s vkládáním ilustrací do textu. Pokud máte tu možnost, vyhněte se tomu, aby ilustrace zasahovala do více sloupců, aniž by je zabírala celé. Podle typografických zvyklostí by totiž text měl pokračovat ve stejném sloupci pod ilustrací, a pokud tedy zasahuje do dvou nebo více sloupců, pak má text plynout v pořadí: v prvním sloupci nad ilustrací, v prvním sloupci pod ní, v druhém sloupci nad ilustrací, v druhém sloupci pod ní a tak případně dále. Ale pokud mi ilustrace přehradí celou stránku, mám osobně tendenci přeskočit do dalšího sloupce a až potom se přesunout pod obrázek. Takže nejbezpečnější, a vlastně i nejefektněji umístěné jsou ilustrace na samostatných stránkách či na koncích kapitol (nebo na konci oddílu před následujícím nadpisem).

Nedoporučuji ani nechat text ilustrace obtékat. Potřebujete k tomu dostatečně široký sloupec (aby snesl takové zúžení) a vyžaduje to už občas takové zásahy, které běžný textový editor dobře nezvládá a výsledek je pak tristní.

Více sloupců na jedné straně má ještě další nevýhodu: S výjimkou tištěného dokumentu a formátu na šířku čteného na větší obrazovce počítače znamenají sloupce neustálé posouvání nahoru a dolů, na úzkých displejích i doprava a doleva (pokud jste si někdy stáhli příručku k RPG do smartphonu, víte, co čem mluvím).

Ukázka písma ze starého tisku Nicolase Jensonova

Quidā eius libros nō ipsius esse sed Dionysii & Zophiri colophoniorū tradunt: qui iocādi causa cōscribentes ei ut dif ponere idoneo dederunt. Fuerunt autē Menippi sex. Prīus qui de lydis sc̄ripsit: Xanthūq; breuiauit. Secūdus hic ipse. Tertius straticus sophista. Quartus sculptor. Quintus & Sextus pictores: utroq; memorat apollodorus. Cynici autem uolumina tredecī sunt. Nenīa: testamenta: ep̄istolæ cōpositæ ex deorum p̄sona ad physiscos & mathematicos grammaticosq; & epicuri fœtus: & eas quæ ab ipsis religiose colluntur imagines: & alia.

Písmo

Písma v textových editorech jsou většinou volena s ohledem na jejich dostupnost, ale samozřejmě i s ohledem na jejich univerzalitu a šíři znaků, které nabízejí. Times New Roman možná není dvakrát pohledné písmo, je nadužívané a trochu nudné, ale je dobré čitelné, obsahuje velkou většinu znaků, které budete v životě potřebovat, a v každých Windows je zadarmo.

Na bezpatkový Arial s ohledem na jeho vzor Helveticu dost lidí dší síru, ale pro běžného člověka je to prašt jako uhod'. Ovšem mně osobně se třeba nelibí ani Helvetica. Na Calibri, novější volbu tvůrců MS Wordu, si stále dělám názor – nadšený nebude, ale úplně nepěkný také ne. Zato Cambria mi připadá v konkurenci patkových písem poměrně slabá.

Jenže jaká tedy používat písma, když ta výchozí jsem nepochválil? Zaprvé: vždy použijte písmo, které je funkční. Vezměte kus textu, zmenšete ho na velikost 8 b. nebo menší,

a pokud vám bude čtení dělat obtíže, zvolte jiné písmo, a to i tehdy, když budete chtít použít velikost 12 nebo větší. Na vašem velkém monitoru to zdobné písmo možná vypadá úžasně, ale na mé čtečce „u“ vypadá jako „a“ a k nerozeznání podobná jsou si „c“ a „e“.

Na delší texty, a zvlášť na široké sloupce je lepší patkové písmo, protože lépe vede oko po rádcích a celkově méně unavuje. Bezpatková písma mají zase výhodu, že v malých velikostech bývají čitelnější.

Z patkových písem doporučuji léty, vlastně už staletími ověřené klasiky: Garamond, Jenson, Baskerville, nebo třeba Caslon jako písma přímočáre knižní; snad pro každou příležitost se hodí Minion (ke kterému se ale asi bez pořízení komerčního softwaru od Adobe legálně nedostanete), jako volně dostupnou variantu nabízím Palatino – tomu je ale nutné mírně zúžit rádkování (o kterém píšu níž). Nedostanete-li se k žádnému z těchto písem ani žádnému jinému vhodnému, tj. uměřenému, a přitom pěknému na pohled, použijte Times New Roman – ale připravte se, že vás někdo nařkne z toho, že jste si se sazbou nedali moc práce.

Bezpatková písma nejsou časem tak důkladně prověřená, protože se začala používat až zhruba před jedním a půl až dvěma stoletími. To neznamená, že by mezi nimi nebyla kvalitní písma (ostatně např. patkový Jenson je jedno z úplně nejstarších tiskových písem vůbec), za už klasické jsou třeba považovány Helvetica nebo Futura. Jenže u bezpatkových písem ještě více než u patkových záleží na použití a vět-

ší volnost v kresbě znaků také dává větší váhu osobnímu vkusu. Základním požadavkem by tak pro vás jako vždy měla být čitelnost. Písmo, které se na první pohled jeví jako obyčejné, na konci mnohdy působí v dokumentu nejlépe.

Pokud zrovna potřebujete malé blešky, snad nejčitelnějším běžně dostupným písmem je Verdana – jen je potřeba trochu jí rozšířit rádkování (o tom opět níž). Ve velikosti 10 b. a větší se už ale s velkým pochopením nesetkává.

Máte-li možnost používat písma s označením „Pro“, vždycky je vyzkoušejte – mívají velmi širokou sadu znaků, tvůrce si dal záležet na tom, aby k sobě všechny dobře seděly, a nevyskytují se v nich nedodělky nebo začátečnická pochybní. A hlavně, takto označená písma obsahují celou sadu řezů a variant, takže máte jistotu, že tučné písmo nebo třeba kapitálky vypadají podle představ autora, a nevypočítávají se automaticky v editoru. Ne každé takové písmo se

Na internetu lze velmi rychle narazit na silnou averzi k písmu Comic Sans. To je však zároveň velmi oblíbené mezi (typograficky) nezkušenými uživateli internetu a textových editorů. Protože jako jediné z písem dlouhou dobu dodávaných ve Wordu vydržuje jistou neformálnost, stalo se nadužívaným až všudypřítomným. Samo o sobě to není nijak skvělé písmo, přesto má i své výhody – je dobré čitelné a podobné běžně psanému „tiskacímu“ písmu, dokonce prý při čtení velmi vyhovuje dyslektilkům. Pro každé použití písma Comic Sans ale existuje nějaké lepší písmo, mnohdy dostupné zdarma – užití Comic Sans pak tedy vlastně říká, že jste nenašli, či spíš nehledali alternativu.

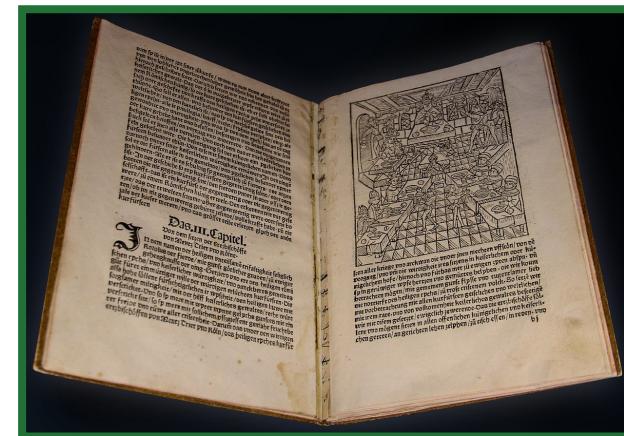
vám samozřejmě musí líbit (nebo pro konkrétní dokument hodit), ale řemeslně se jim dá máloco vytknout.

Měl bych se také zmínit o kombinování písem. Sám v tom nejsem žádný expert, ale držím se zásady, že pokud k tomu není zvláštní důvod, různá písma nekombinuji. V typografii platí téměř bez výjimky, že méně je více, a pro kombinaci písem to platí dokonale. Většina pěkných knih za posledních 500 let si vystačila s nejvíce dvěma písmy, u velké části však bohatě stačilo jedno písmo v různých velikostech (a někdy ani to ne) a různých řezech (obyčejné, kurziva, případně tučné). Skvělého výsledku se také dá dosáhnout s kapitálkami (velká písmena ve velikosti malých), ale je lepší, když má písmo pro kapitálky vlastní sadu (písma označená za jménem zkratkou SC = small caps).

Než si sazbu dokumentů osaháte, používejte raději jen jedno písmo a kombinace si nechte, až získáte více zkušeností. Až se rozhodnete použít více písem, doporučuje se doplňovat patkové bezpatkovým, ale není to pravidlo. Vhodné je vybírat taková písma, která mají podobnou stavbu tahů – ideální jsou v tomto písma od jednoho tvůrce, často patkové a bezpatkové písmo tvoří jednu rodinu, jmenují se stejně a rozlišená jsou jen označením „serif“ (patkové) a „sans“ (bezpatkové).

Výška řádku

Pokud už jste si vybrali písmo pro svůj dokument (a opravdu doporučuji začít tím, že po-

užijete pouze jedno písmo), je ještě potřeba nastavit řádkování. Jednoduché řádkování je pro běžné čtení příliš husté. V zásadě je to nastavení nejužšího řádkování, jaké se tvůrci písma zdálo čitelné. Pro dlouhý souvislý text je ale nevhodnější nastavit řádkování na 1,2 až 1,3 (120–130 %). Jedno z běžných nastavení nabízí řádkování 1,5 – to je však zase zbytečně „řídké“. To totiž opět vychází z dob psacích strojů, kdy takovéto řádkování umožňovalo vpisovat poznámky mezi řádky a tak text upravovat či komentovat. Ze stejného důvodu je řádkování 1,5 vyžadováno pro diplomové práce. Pro text, který však má být čten, a nikoli připomínkován, je to nejen zbytečné plýtvání místem, ale narušuje to plynulý tok textu a nevypadá to ani dvakrát esteticky.

Jednotlivá písma pak vyžadují drobné „korrekce“ řádkování. Tak jako obecně většině patkových písem vyhovuje řádkování 125–130 %, bezpatková písma působí nejlépe při řádkování 130 % nebo i o trošku větším. Už zmíněné patko-

vé Palatino má velkoryse nastavené bílé plochy, takže snese řádkování 120 %, naopak Verdana vytvořená za účelem co největší čitelnosti na co nejmenší ploše (v malých velikostech) je sama o sobě poměrně „hustá“, a proto jí sedí řádkování i přes 135 %.

Textový blok

Zatímco výběr písma a nastavení řádkování by měly splňovat především nároky na funkčnost, následující rady se týkají opět spíše grafické harmonie textu. Pro každý blok textu (každý sloupec zvlášť i všechny dohromady), platí, že čím pravidelnější a vyrovnanější je, tím ladněji působí. Není to však jen ladnost pro ladnost (i když i to samo by mohl být mnohdy dostatečný důvod), pravidelnost a ladnost se pozitivně promítá zase zpět do funkčnosti.

Cílem sazby je vyrovnaný sazební obrazec, toho se dosahuje několika způsoby: Většina lidí považuje za příjemnější zarovnání textu do bloku. Samozřejmě s výjimkou poezie. Avšak občas může působit lépe i zarovnání doleva (tzv. na praporek), zejména u krátkých blokových citací, nebo když kapitolu uvádí motto; zarovnání doprava pak dobře vypadá, když pod blokovou citací uvádíme jejího autora. Zarovnání do bloku naopak v textových editorech způsobuje nepěkné mezislovní mezery – čím užší sloupec, tím horší.

Řešení tohoto problému spočívá v rozdělování slov. Jenže, říkáte si, bez profesionálního programu to asi bude šílená otrava, co? A když

se pak rozhodnete někde změnit text, tak se vám posunou slova na řádcích a pak někde v textu zapomenete rozdělovník a bude to vypadat hloupě, viděte?

Mám pro vás dvě zprávy, obě dobré: První je, že existuje tzv. diskrétní rozdělovník (vložíte ho klávesami Ctrl+-). Tedy rozdělovník, který editoru řekne, že dané slovo může rozdělit v daném místě, ale pokud se slovo neobjeví na konci řádku, tak se tento znak nezobrazí. Druhá dobrá zpráva je, že současné textové editory umí rozdělovat slova na koncích řádků automaticky. V LibreOffice si označte všechn text, který zarovnáváte do bloku, v nabídce vyberte *Formát > Odstavec* a v záložce *Tok textu* zaškrtněte u *Dělení slov* položku *Automaticky* (příp. nastavte 3 znaky na konci řádku, 2 znaky na začátku řádku, počet spojovníků za sebou max. 3). Nebojte se, program je dost chytrý, aby používal k dělení slovník a nepostupoval mechanicky podle počtu znaků. Pokud se vám zdá, že by někde mohlo být rozdělené slovo, které editor nerozdělil, pomezte mu diskrétním rozdělovníkem. Avšak uvědomte si, že jste nastavili počet řádků nad sebou, které mohou obsahovat rozdělené slovo, na 3 – víc raději opravdu nenastavujte. Ono „správně“ se do počtu tří povolených rozdělovníků pod sebou počítají i interpunkční znaménka (tečka, čárka), ale to už za vás editor nepohlídá – na druhou stranu i s profesionálním programem je leckdy problém toto dodržet.

V různých, zejména novějších verzích MS Wordu lze dosáhnout stejného výsledku, avšak postup si už musíte zjistit sami. Nové verze Wor-

du mají pro mě tak neintuitivní ovládání, že se v nich jakýmkoli pokročilým úpravám raději vyhýbám.

Rovnoměrný okraj textového bloku pak naruší zleva odsazení prvního řádku a zprava neúplné poslední řádky odstavců. To není na škodu, naopak grafické členění textu umožňuje čtenáři lépe se orientovat v textu a případně si oddechnout na místech, kde jedna myšlenka (vyjádřená odstavcem) končí a další začíná. Odsazení prvního řádku však musí být pravidelné, aby nepůsobilo jako chyba, nebo naopak nenarušovalo tok textu příliš, mělo by být v poměru k výšce řádku od hodnoty 1 : 1 do trojnásobku této hodnoty. Záleží na šířce sloupce i vašem citu, ale pro 12bodové písmo je ideální odsazení 0,75–1 cm. Je také vhodné zařídit, aby poslední řádek odstavce nebyl kratší než odsazení prvního řádku a zároveň nezasahoval až k pravému okraji. Ovšem toho už se v běžném textovém editoru nedosahuje tak snadno.

Zde se dostáváme k již slibovaným „parchantům“, tj. neúplným řádkům na začátku či konci textového bloku (sloupce), tedy tzv. sirotkům a vdovám. Vlastně tvoří problém pouze

případy, kdy poslední řádek odstavce skončí na nové stránce (v novém sloupci) nebo první řádek odstavce uzavírá stránku (sloupec). Textové editory tyto případy umí řešit automaticky, ale většinou pak nadělájí víc neplechy než užitku, takže vám teď velice nesystémově poradím pohlídat si to ručně, a to až ve chvíli, kdy víte, že zpracováváte finální podobu dokumentu. Občas vám pomůže vhodně umístěný obrázek, jindy pář slov v odstavci navíc, občas nějaký prázdný řádek navíc (to je ale řešení, kterému je radno se pokud možno vyhnout). V případě, že se nedokážete rozumně parchantům vyhnout, můžete nějaký nechat – mějte ale na paměti, že to je dobře viditelný prohřešek a někdo vám ho téměř určitě vyčte.

Dávejte si také pozor na jednopísmenná slova na koncích řádků (předložky *v*, *k*, *s*, *o*, *u*, spojka *i* a velké *A*). Podle typografických pravidel by se zde neměla objevovat, výjimku má pouze malé „a“, ovšem jen pokud nenásleduje po interpunkci (nebo závorce). Řádkový zlom by se také neměl dostat mezi iniciálu a bezprostředně následující jméno nebo další iniciálu (např. dělení *T. G. | Masaryk* je správně, *T. | G. Masaryk* či *E. | Beneš* nesprávně). K tomuto účelu slou-

ží tzv. pevná či nedělitelná mezera – editory ji někdy vkládají za jednopísmenné předložky samy, ručně ji můžete vložit pomocí kláves Ctrl+Shift+mezerník. Pevnou mezeru také vkládejte mezi číselné hodnoty a jednotky, ke kterým se vztahují (např. 2_cm).

Vyrovnáný blok textu také znamená, že by text měl být ve sloupci umístěný rovnoměrně, tedy žádný řádek by neměl být řidší nebo hustší. Zcela se toho nedá dosáhnout nikdy, ale pokud se podíváte na text z větší délky nebo přimhouříte oči, žádná oblast by neměla vystupovat z textu jako příliš výrazná nebo naopak působit upozaděně. A to včetně vyznačovacích stylů, tedy kurzívy a tučného písma. Kurzíva je u dobrých písem tvořena s tím, aby měla stejnou „barvu“, tedy hustotu tahů na ploše jako základní řez, tučné písmo naopak bude vystupovat vždy. Proto s ním šetřete a používejte ho opravu jen v případě, že chcete něco zdůraznit nebo na to přímo upozornit (např. v učebním textu se hodí zvýraznit důležité pojmy). Pokud ale máte k dispozici polotučný řez písma, upřednostněte jej před tučným. Nebije tolik do očí, a zvýraznit umí stejně dobře.

Další možnosti, jak zvýraznit pojem či část textu, jsou kapitálky – pokud nemáte k dispozici přímo sadu kapitálek, editor vám dokáže vypočítat kapitálky z verzálek (velkých písmen), ale není to úplně ono. V takovém případě je vhodné lehce rozšířit mezery mezi písmeny (LibreOffice: *Formát > Písmo > záložka Umístění > Rozšířené: 0,1pt*). I tak je ale nevýhodou to, že budou takovéto kapitálky „světlejší“ než okolní text a bu-

dou se tedy nejspíš do textu propadat. Změna na tučný řez pak většinou nepomůže, protože pak jsou kapitálky naopak příliš tmavé.

Podtržené písmo raději nepoužívejte vůbec, to je výsada psacích strojů, kde se jinak zvýrazňoval prakticky nedalo. Stejně tak nekombinujte tučné písmo a kurzívu – tedy pokud to není nezbytné (a většinou není), nepoužívejte tučnou kurzívu.

Členění textu

Poslední věc, které se bude tento článek věnovat, je reprezentace hierarchické stavby textu v sazbě. Už jsem zmiňoval odstavce a odsazení prvního řádku. Tuto vzdálenost je vhodné určovat také s ohledem na to, zda a jak často se ve vašem textu budou objevovat seznamy s odrážkami, blokové citace či podobným způsobem zvýrazněné příklady. Nejlépe působí, pokud

všechny tyto elementy užívají stejného odsazení, a pokud odsazujete blokově, pak je dobré text o stejnou vzdálenost odsadit i zprava.

Co se týče seznamů, pak jen nastavte vzdálenost odrážky (nebo čísla) a další odsazení nepřidávejte, všechny řádky pak budou vlevo začínat se stejným odsazením, ideálně s takovým, jaké odpovídá odsazení prvního řádku základního textu. Samotná odrážka odkazuje na nový „odstavec“ dostatečně, navíc působí dost hloupě, pokud další řádky zasahují pod odrážku.

Blokové citace, pokud jsou skutečnými citacemi, se pak neoznačují uvozovkami, ale pod i nad citací se přidává mezera a mnohdy jsou navíc odlišeny od okolního textu menší velikostí písma (o 1–2 b.), případně jiným písmem. Zdroj či autor citace se pak uvádí nejčastěji do závorky za text nebo zarovnán doprava na samostatném řádku pod citací.

K členění textu patří také nadpisy. Mělo by být na první pohled zřejmé, jaké úrovně daný nadpis je, často přehlednější než změna velikosti písma je změna zarovnání (na střed zarovnávejte nadpisy vyšší úrovně, pokud vůbec) anebo lépe využití kapitálek či verzálek, případně číslování nadpisů, zejména v odborných textech – za číslicí pak dobré působí tzv. čtverčíková mezera, která má délku zhruba tří běžných mezer. Pak by ale případný druhý rádek nadpisu neměl začínat pod číslicí, ale až pod písmeny. Nadpisy nikdy nezarovnávejte do bloku, nerozdělujte v nich slova (snad s výjimkou velmi dlouhých složenin) a nenechávejte na konci rádku ani malé „a“. Pod nadpisem nemusí být mezera, ale pokud ji uděláte, nesmí být větší, než mezera nad nadpisem, jinak nadpis nebude vypadat jako nadpis.

Pod nadpisem, a vůbec kdekoli, kde je jasné, že začíná nový odstavec – tedy po jakékoli

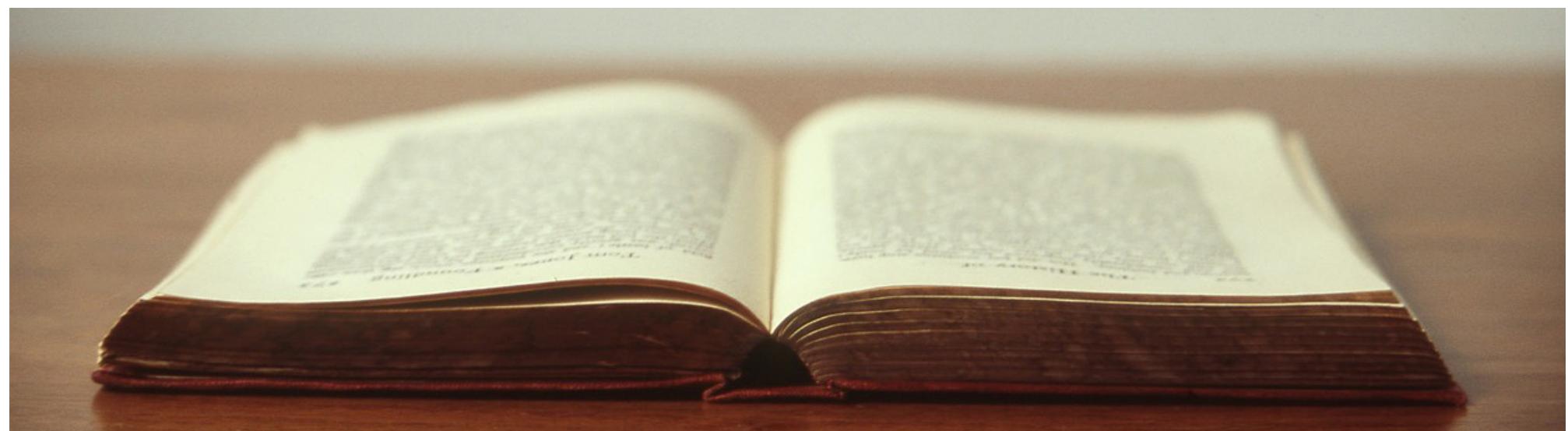
mezeře (někdy i po obrázcích či tabulkách, ale to příliš nedoporučuji), pak první rádek neodsazujte. A samozřejmě neodsazujte nadpisy.

Na závěr

Představil jsem základní, archetypální podobu knižní sazby a doporučuji začít několikrát s ní, než se pustíte do pokusů o něco méně obvyklého. Důležité při sazbě jsou zejména dvě věci: funkčnost, která čtenáři zjednoduší čtení a orientaci v textu, a snahu o vizuální harmonii, která přispívá funkčnosti zejména právě v ohledu na orientaci v textu. Vždy myslete primárně na čtenáře, který bude váš dokument číst. Klaďte si otázky, na jakém médiu bude váš dokument čten a v jakém zvětšení, ptejte se, jestli je vaše písma dobře čitelné, rádky příliš husté nebo řídké, anebo zda čtení neruší něco dalšího.

Začněte nejprve s jednoduššími texty (co se týče hierarchie prvků), a pokud můžete do textu zasahovat – ideálně proto, že jste jeho autorem –, snažte se jeho hierarchii co nejvíce zjednodušit. Tři úrovně nadpisů jsou až až, jedno písмо v základním řezu, s kurzívou a k tomu tučné písma nebo kapitálky na nadpisy by měly bohatě stačit.

Než naberete vlastní zkušenosti, koukejte do pěkných knih a dokumentů a kopírujte se. A hlavně sami se snažte tvorit pěkné a funkční dokumenty, ať máte zkušenosti jak nabrat. Já se pak na oplátku budu snažit napsat v budoucnu další článek, který by navázal na tento a osvětlil některé další aspekty sazby, které se už však věnují (po)drobnostem nebo mají mnohem méně obecnou platnost než rady podané v tomto článku.

DRAKKAR

INTERNETOVÝ SBORNÍK ČLÁNKŮ O RPG HRÁCH

Vaše články uvítáme na drakkarlod@centrum.cz

Zapojte se do přípravy dalšího čísla v našich diskuzích.

REDAKCE

Čestný šéfredaktor a duchovní otec projektu: Roman „Romik“ Hora
Redaktoři: „Ecthelion²“, Jakub „boubaque“ Maruš, Tereza „Raven“ Tomášková
Korektury: Jakub „boubaque“ Maruš, Tereza „Raven“ Tomášková
Design a sazba: Jakub „boubaque“ Maruš II Obálka: „Ecthelion²“

Není-li uvedeno jinak, jsou použité obrázky v public domain
nebo jsou uživateli jejich práv autoři článků či členové redakce.

